

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Václav Dvořák

**Kostel sv. Jakuba Staršího
v Praze-Petrovicích**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Šmied, Ph.D.

Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 26. 4. 2018

Bibliografická citace

Kostel sv. Jakuba Staršího v Praze-Petrovicích [rukopis] : Bakalářská práce / Václav Dvořák; vedoucí práce: Mgr. Miroslav Šmied, Ph.D. – Praha, 2018 – 53 s.

Anotace

Práce se zabývá farním kostelem sv. Jakuba Staršího v Petrovicích v Praze a jeho kulturně-historickým vývojem a změnami. Jejím cílem je zaznamenat a sjednotit všechny známé studie o kostelu s přihlédnutím na vývojovou podobnost ostatních kostelů v okolí Prahy a poukázat na ojedinělost místa, na kterém se nachází. Práce by mimo jiné mohla zviditelnit do dnešní doby nepublikované archivní záznamy z 40. let 20. století.

Klíčová slova

Farní kostel, Petrovice, Střední Čechy, Praha, svatý Jakub Starší, historie, středověk, baroko, 19.–20.století, monografie

Abstract

The main topic of this bachelor thesis is the parish church of St. Jacob the Elder in Petrovice, Prague and its cultural as well as historical development and changes. Its aim is to record and unify all known studies about the church, taking into account its development similarity with other churches around Prague and pointing out the uniqueness of its location. Among other things, the thesis could present the archival records from the 1940s which have not been published yet.

Keywords

Parrish church, Petrovice, Middle Bohemia, Prague, Saint Jacob the Elder, history, Middle Ages, baroque, 19th–20th century, monograp

Počet znaků (včetně mezer): 73 708

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval faráři Miloši F. Převrátilovi za vlídné přijetí v kostele sv. Jakuba s možností udělat si potřebné fotky. Také musím velice moc poděkovat všem zaměstnancům Státního okresního archivu Praha-východ se sídlem v Přemyšlení za přátelské chování a ochotu mi vyhovět a naučit mě archivním znalostem. Také bych rád poděkoval zaměstnancům knihovny NPÚ-Praha a NAČR za velmi vstřícné a přátelské přijetí, a hlavně za pomoc při bádání. Také bych rád poděkoval vedoucímu práce M. Šmiedovi za velkou trpělivost. A hlavně nesmím zapomenout na svoji přítelkyni a rodinu, kteří mě od začátku nesmírně podporují, ženou kupředu a já jsem jim za to nesmírně vděčný a zavázaný.

Obsah

Úvod.....	6
Přehled literatury.....	8
1. Od vykopávek po první zmínky.....	12
1.1 Místopis.....	12
1.2 Pravěké a středověké osídlení.....	13
1.3 Historické cesty.....	14
1.4 První zmínky o Petrovicích, Hostivaři a okolí.....	15
1.5 Nástin majitelů.....	17
2. Kostel ve svých počátcích.....	18
2.1 První majitelé a ti, jenž je předcházeli.....	18
2.2 Vývoj kostela do posledních Klementerů.....	21
2.3 Gotický portál v jižní stěně.....	23
3. Doba předhusitská a husitská.....	25
3.1 Nástup rodu Kbelských.....	25
3.2 Nástěnné malby.....	25
4. Období baroka.....	31
4.1 Majitelé v baroku.....	31
4.2 Barokní přestavba kostela.....	32
5. Kostel od poloviny 19. století do současnosti.....	37
5.1 Úpravy kostela do 2. sv. války.....	37
5.2 Kostel za 2. světové války a nově objevené prameny.....	38
5.3 Opravy kostela po roce 1974 do současnosti.....	41
Závěr.....	44
Obrazová příloha.....	45
Seznam vyobrazení.....	49
Seznam pramenů a literatury.....	50

Úvod

Rozhodl jsem se napsat bakalářskou práci o kostele svatého Jakuba Staršího v Petrovicích ze třech důvodů. První je, že jsem jej navštěvoval od útlého věku, kdy jsem s rodiči bydlel v nedalekých Horních Měcholupech. Chodil jsem ne zcela pravidelně na bohoslužby asi do začátku puberty. Jak ale bývá zvykem v tomto věku, přestal jsem kostel navštěvovat. Nicméně si vydobyl místo v mém srdci jako památka (domnívám se, že se jedná o můj první vědomý kontakt s památkou a kulturně historickým místem), tak i jako duchovně silné místo, kde jsem se poprvé setkal s křesťanskou tradicí a naukou. Možná právě proto, když mímám petrovický kostel, mne naplňují nostalgické vzpomínky na nekonečná pozorování gotických fresek uvnitř kostela nebo barokního oltáře či mapování spór odkrytého zdiva z venkovní strany.

Druhý důvod je pragmatictější a byl i od začátku do konce hlavním motorem mé práce. Její smysl totiž stojí na tom, že doposud nebyla publikována žádná monografická práce, jež by mapovala stavebně-historický vývoj kostela. Všechny kusé zmínky jsem se proto rozhodl naakumulovat, navzájem mezi sebou srovnat a vyvodit z nich nějaký rozumný závěr, či jen ukázat dvojitý názor na konkrétní problematiku. Aby práce měla nějakou podobu a nešlo jen o čistý výčet informací, rozhodl jsem se ji rozdělit do chronologicky navazujících kapitol. Ty rámuji doby, ve kterých (může být takto?) došlo k těm nejzásadnějším změnám. V každé kapitole se na začátku věnuji historii obce a jejích majitelů, na jejichž bedrech velmi často stál osud nejen kostela, ale i celé obce. Poté přecházím ke kostelu samotnému, který se snažím čtenáře popsat a ukázat jeho dobovou podobu.

Třetím důvodem je nalezení pramene, dokumentu o plánované rekonstrukci kostela, která měla proběhnout ve 40. letech minulého století. Nelze s jistotou říci, zda se jedná o nezpracovaný pramen, ale v momentálním stádiu výzkumu jsem o něm nenašel žádnou zmínku v literatuře. Také nedokáži říci, zda se vyskytují kopie v jiných zpracovaných či nezpracovaných archivních fondech. Nezmiňuje se o něm ani petrovická kronika, pouze v účetní knize farnosti se nachází krátká zmínka o vystavení cenového posouzení oprav.

Při nedávných návštěvách kostela mě nadchlo, že kostel je stále aktivním duchovním centrem pro celé Petrovice, Horní Měcholupy i okolí a že přetrvává jeho velká obliba, jak jsem si to pamatoval z dětství. Od doby, kdy jsem tam jako dítě hrál v kruchtě na „schovku“, uplynulo hodně let a v kostele proběhlo mnoho oprav. Vzniká i více článků,

katalogů a dalších textů o Petrovicích. Probíhá velká rozprava nad malbami či jižní portálem, ke které jsou zváni odborníci, a mluví se i o jejich uměleckých hodnotách. Kostel svatého Jakuba Staršího je zásadním a živým místem, a i když jeho výzdoba není nejvyšší kvality, může překvapit svými asociacemi s uměním mnohem významnějších českých památek.

Přehled literatury

Dalo by se říci, že doposud neexistuje monografie, která by se zabývala kostelem sv. Jakuba Staršího v Praze–Petrovicích. Právě to mě vedlo k tomu, abych dal dohromady ne moc početnou literaturu, která kostel zmiňuje od lexikonů a topografických knih přes historické sborníky až po soupisy uměleckohistorických památek.

Nejspíše první zmínky o kostele v literatuře jsou v *Method* (časopis věnovaný křesťanskému umění) od Ferdinanda Josefa Lehnera¹ v ročníku 16 z roku 1890 a v ročníku 17 z roku 1891, popisují základní architektonickou dispozici a zabílení gotických maleb. Heslovitá zmínka o kostele se nachází i v *Ottově slovníku naučném*² v 19. díle z roku 1902 pod heslem Petrovice, kde je spíše důležitější zmínka o Emilu Bellotovi. Další lexikonem, který zmiňuje Petrovice i kostel, je *Místopisný slovník historický království Českého* od Augusta Sedláčka.³

Jednou z nejdůležitějších a od těch předešlých podstatně rozsáhlejších zmínek je svědectví biskupa Antonína Podlahy⁴ v jeho životním díle *Posvátná místa Království českého*. Podařilo se mu zachytit podobu kostela těsně před jeho největší změnou, kterou byla regotizace v roce 1910. Zmínil dnes již nedochované části, jako jsou barokně malovaný oltář na východní stěně presbytáře, malovaný strop, jeden renesanční oltářík a jeden raně barokní z roku 1678. Nejspíš je i jediným autorem, který popsal dnes již nedochovanou sochu sv. Jana Nepomuckého, která se nacházela na cestě k Měcholupům. Společně s jedinou fotkou publikoval i s text na soklu obsahujícím dataci. Velmi cenná fotodokumentace obsahuje i druhou fotku, kde je kostel z pohledu ze severu.

Další literatura je spíše historiografická od starosty Uhříněvse Antonína Semanského⁵, který věnuje jednu kapitolu sousedním Petrovicím a celkem pěkně vypisuje její majitele a faráře již od středověku. Antonín Podlaha⁶ se vrací k Petrovicím ještě jednou v roce 1913. Poté, co dojde k odkrytí gotických nástěnných maleb, píše článek pro *Památky archaeologické*, ve kterém jako první na dlouho předpokládá, že velký cyklus je příběhem sv. Jakuba Většího. Také popisuje gotický portál, který datoval do první poloviny 14. stol., malby pak na konec 14. stol.

¹ LEHNER 1890 a LEHNER 1891.

² OTTO 1902.

³ SEDLÁČEK 1908.

⁴ PODLAHA 1907.

⁵ SEMANSKÝ 1910.

⁶ PODLAHA 1913.

Malby v petrovickém kostele jsou zmíněny dokonce v *Dějepisů výtvarného umění*, v kapitole gotických maleb, od Antonína Matějčka⁷, který o nich píše jako charakteristickém příkladu dobového slohu okolo roku 1400. Zmínka o petrovickém kostele se nachází i ve Wirthových⁸ *Uměleckých památkách Čech*, které obsahují staré a nekriticky přijaté informace z Podlahy 1907⁹.

Další zmínka je v *Uměleckých památkách Čech* od Emanuela Pocheho¹⁰ z roku 1980, kde se asi poprvé objevuje chybný názor, že západní věž byla postavena až v roce 1910. Také se zde píše o malovaném tří pásovém cyklu jako o Stětí světičky, barokní inventář datuje do 2. čtvrtiny 18. stol.

Jeden z nejdůležitějších článků o kostele je z pera Jana Sommera¹¹, jde o první umělecko-historický rozbor kostela v pravém slova smyslu. Sommer se převážně zaměřil na architektonický popis a rozbor stavby, jenž se stal právem základem pro všechny další autory zabývající se kostelem. Z jeho práce přichází datování jižního portálu do druhé pol. 15. stol. Jeho další článek¹² o gotických vesnických kostelech ve východní části Prahy pak kostel zřetelně zařazuje do kontextu okolní dobové výstavby.

V roce 1994 vyšla velká monografie o Petrovicích od trojice autorů J. Bartoň–D. Picková–J. Končel¹³. Ta se zákonitě stala podstatným zdrojem mé práce, bylo však nutné přistupovat k ní opatrně a kriticky. Bartoň třeba uvádí, že socha sv. Jana Nepomuckého stála před svým umístěním na cestě k Měcholupům v parkánu před tvrzí. První a nejdelší část textu od Bartoň je velmi zevrubné a detailní historiografická práce, která se snaží ukázat Petrovice v kontextu českých dějin, více či méně násilně. Druhá část od Pickové je oproti Bartoňovi velmi stručná, postavená jen na základních pramenech a datech. Poslední část od Končela je také krátká, téměř až heslovité vyličení dějin obce však obsahuje část restaurátorských zpráv z období kolem roku 1980. Poté jsem věnoval pozornost publikační činnosti D. Pickové z Ústavu světových dějin na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, které vyšla řada populárních článků pojednávajících o kostelu, záměčku a dalších objektech v Petrovicích především v periodikách *Petrovický zpravodaj* (časopis městské části Praha – Petrovice) a *Hlasatel* (časopis městské části Prahy 15).

⁷ MATĚJČEK 1931.

⁸ WIRTH 1957.

⁹ PODLAHA 1907.

¹⁰ POCHE 1980.

¹¹ SOMMER 1987.

¹² SOMMER 1990.

¹³ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994.

Především jsem se zaměřil na odborný článek Petrovice na Botiči¹⁴, který vychází v zásadě její kapitoly v *Petrovice v dějinách*.

Z. Boháč¹⁵ vypisuje přehledný seznam pramenů z let 1352-1400 vztahujících se k Petrovicím a dále přenáší názor, že západní věž byla postavena v roce 1910. Ovšem prameny objevující se před rokem 1355 patří k jiným Petrovicím, což již dokázal Bartoň s Pickovou.

V Pocheho¹⁶ knize *Prahou krok za krokem*, jež vyšla v roce 2001, je například zmiňováno, že socha sv. Jana Nepomuckého stála nejdříve na cestě k Měcholupům a až poté byla přesunuta před zámek. V otázce historie kostela přináší snad nový názor, že v prvním patře věže se nachází gotická místnost. I Z. Dragoun¹⁷ si všímá mladších gotických prvků v prvním patře věže.

Dvojice autorů Kalina a Kořátko¹⁸ se v roce 2004 krátce vyjadřuje také ke kostelu sv. Jakuba v Petrovicích. Jejich tvrzení, že gotický portál v jižní stěně je nesmyslně osazený a sloužil jen dekoraci, není nijak podložený. Spekuluje, že terén na jižní stranu je neschůdný, avšak jejich tvrzení je velmi nepřesné, protože jižní stěna je velmi zpříma natočena k zámečku, na jehož místě se předpokládá i středověká tvrz.

Další autorka v kapitole o farnosti sv. Jakuba Staršího Pelzbauerová¹⁹ mylně zmiňuje, že první pramenné zmínky jsou již z roku 1352. Také jako jediná tvrdí, že ke katastrofě v Petrovicích došlo 25. listopadu 1412. Jelikož její publikace postrádá poznámkový aparát a seznam literatury, není možné s tímto výstupem dále pracovat.

Poslední a úplně nejnovější literatura je zároveň největším a nejdůležitějším výstupem o umělecko-historickém vývoji nejen kostela, ale i celé obce. Na konci roku 2017 vyšla poslední část publikace *Umělecké památky Praha: Velká Praha M–Ž* (ed. D. Prix²⁰), která velmi zevrubně na pěti stránkách zpracovává samotný kostel a na dalších téměř 12 stránkách historii obce, zámku a dalších pamětihodností. Kniha vyšla v průběhu psaní mé práce a její začlenění bylo komplikovanější, přesto jsem se ji snažil zařadit do kontextu. Text je psaný vícero autory, a proto je značně rozdělený, malinko se opakuje a některé informace jsou i lehce zavádějící. Například v záhlaví článku je napsáno, že kostel

¹⁴ PICKOVÁ 2007.

¹⁵ BOHÁČ 2001.

¹⁶ POCHE 2001.

¹⁷ DRAGOUN 2002.

¹⁸ KALINA 2004.

¹⁹ PELZBAUEROVÁ 2008.

²⁰ PRIX 2017.

byl vymalován v 80. letech 14. století, ale v textu samotném se přiklání k dataci 1400–1415. Unikátní část textu spočívá v části popisující nástěnné malby, jelikož vychází (dle citace) ze strojopisu dr. Z. Všečekové z roku 2005, který doposud nebyl nikde publikován. Zajímavé je, že v seznamu literatury se objevují dvě irelevantní publikace. První je *Kniha o Praze 10* z roku 1997 od Pavla Augusta²¹, které neobsahovala žádné zmínky o Petrovicích. Druhá publikace Petra Kovaříka²² *Klíč k pražským hřbitovům* pouze jednou větou zmiňuje existenci hřbitova u kostela.

²¹ AUGUSTA 1997.

²² KOVAŘÍK 2001.

1. Od vykopávek po první zmínky

1.1 Místopis

Bývalá obec Petrovice, která je od roku 1960 částečně a od roku 1968²³ kompletně přičleněna k Praze, se nachází jihovýchodně od centra hlavního města proti proudu říčky Botič. Dnešní Petrovice se rozkládají na svahu nad pravým břehem Botiče až k Horním Měcholupům, které leží na všech stranách zdejšího nejvyššího místa, vrchu Varta neboli Kozinec (314 m. n. m.). Katastr Petrovic sahal na tento vrch až do roku 1939, kdy se Rudolfu Beranovi, tehdejšímu ministerskému předsedovi, podařilo přičlenit tamní pozemky k Horním Měcholupům.²⁴

Historické jádro obce se nachází asi v polovině kopce na přírodní plošině z jedné strany ohraničené prudkým svahem nad říčkou. [1] Zde se nachází barokní zámek a kostel sv. Jakuba. Nejstarší zástavba vznikla v nejbližším okolí směrem nahoru i dolů na tzv. návrší „Vinice“, podle jehož názvu můžeme usuzovat na využití prostor před postupnou zástavbou. Dále pak směrem na východ přechází v sídlištní komplex na katastru Petrovic, směrem na sever navazuje sídliště na katastru Horních Měcholup.

Nejdůležitější místním středobodem říčka Botič, která se line napříč Uhříněveskou a Úvalskou plošinou a protéká Křeslicemi, Petrovicemi a Hostivaří. Poté pokračuje západně do Pražské kotliny a vlévá se pod Vyšehradem do Vltavy. Botičské meandry dnes patří do chráněného území.²⁵ Po proudu těsně za Petrovicemi stojí vodní nádrž, jež vznikala mezi lety 1959–1963 a při 53 ha zavodněné plochy se jedná o největší údolní vodní nádrž v Praze.²⁶ Jejím úkolem je vyrovnávat průtok a zadržovat přívalové vlny, a tím ochránit Hostivař, Záběhlice, Michli a Vršovice ležící po proudu. V letech vzniku přehrady byl zřízen i hostivařský lesopark, čímž vzniklo nové místo pro rekreaci a procházky, jež začali hojně využívat obyvatelé města Prahy.²⁷

Na toku Botiče stály tři mlýny: Dobrovský, Fantův a Podzámecký, který se jako jediný nacházel na katastru Petrovic. Na katastrální mapě z roku 1826-30 můžeme vidět, že západně od „Wein Bach“ neboli Vinného potoka, jak se říkalo Botiči, vede náhon na mlýn. Východně od Botiče se pak nachází kaskáda Milíčovských rybníků, které jsou také

²³ PELZBAUEROVÁ 2008, 267.

²⁴ ŘÍHA 2006, 19.

²⁵ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 5.

²⁶ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 5.

²⁷ ŘÍHA 2006, 15.

součástí chráněného území. Původně však existovala kaskáda rybníků východně od Petrovic v oblasti, která se nazývá „V jezerách“. Vlévala se do Pitkovického potoka a následně do Botiče jižně od Petrovic těsně před Křeslicemi. Místo soutoku se dodnes nazývá „Dobrá voda“ a nacházel se zde Fantův mlýn.²⁸

Podle Říhy se jako „vinný“ původně označoval potok, který byl součástí zmíněné starší kaskády, která zajišťovala hlavní přísun vody pro Petrovice, Křeslice a okolí. Toto jméno pak lidé přenesli na Botič, který převzal funkci hlavního zdroje vody poté, co původní kaskáda zanikla vlivem změn hydrologických poměrů.²⁹

Celková rozloha Petrovic není nikterak veliká, s 1,76 km²³⁰ jsou nejmenší pražskou částí. Podle posledního sčítání z 31. 12. 2016 zde žije 5 997 obyvatel³¹. Toto číslo se už více než 20 let nemění – největší přírůstek obyvatel zaznamenala obec při výstavbě okolních sídlišť od roku 1988.³²

1.2 Pravěké a středověké osídlení

Na území Petrovic a nedalekých Horních Měcholup se našlo mnoho různě roztroušených archeologických nálezů vypovídající o lidské aktivitě na tomto území.

Úplně nejstarší nálezy pocházejí z místa „Pod Vartou“, které se nachází za vrcholem Kozince směrem na Dolní Měcholupy. Zde byl objeven soubor kamenných štípaných industrií z mladšího paleolitu (40 000–8 000 př. n. l.) a jeden sídlištní objekt z mladší neolitu. O stálém obydlení této oblasti také vypovídají kontinuální nálezy z kultury štítarské, bylánské a halštatské.

Druhé nejstarší nálezy byly objeveny na Dobré vodě, respektive na vyvýšenině nad ní, kde se dnes nachází sídliště Dobrá voda mezi ulicemi Jakobiho, Frostova a Kurčatova. Zde se v roce 1984 při budování sídliště našlo 78 objektů z mladší doby neolitické, kultury s vypíchanou keramikou (5 100–4 600 př. n. l.), které vypovídají o rozsáhlém sídelním areálu.³³ Nedaleko, také na Dobré vodě, ale na poli patřící k velkostatku u samoty Dobrá voda, jenž byl dole v údolí, se v roce 1930 našli zachovalé zbytky popelnic z domnělého pohřebiště.³⁴

²⁸ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 5.

²⁹ ŘÍHA 2006, 12-13.

³⁰ ŘÍHA 2006, 18.

³¹ https://www.czso.cz/csu/czso/104007-11-n_2011-07, vyhledáno 25. 4. 2018.

³² BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 6.

³³ LUTOVSKÝ/SMEJTEK 2005, 231.

³⁴ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 17–16.

Dalším byl rozsáhlý nález mezi ulicemi Bolevecká a Neapolská nejbližší k vrcholu Kozinec. Zde byly nalezeny objekty z vícero období od kultury únětické, věteřovské, mohylové, nejvíce zastoupené knovízské a druhé nejpočetnější kultury haltštatské.³⁵

Naleziště nejbližší sakrálnímu (historickému) centru Petrovic je v ulici Edisonova, kde se našly sídlištní jámy kultury knovízské (1 200–900 př. n. l.).³⁶

Většina nálezů z okolí je spojená s jedním konkrétním halštatským sídlištěm Hostivař, nazývaným také Šance či Na Zámkách a někdy také Kozinec (dochází proto k záměně nálezů z vrchu Kozinec a hradiště Šance). Nachází se severovýchodně od Petrovic vysoko nad Botičem (277–289 m. n. m.), jenž ho obtéká ze tří stran. Ostrožna, na které hradiště stálo, se před napuštěním přehrady tyčila 40 metrů nad Botičem a vnitřní prostor ohraničený fortifikačním valem činil 5,28 ha. Podle výzkumů z roku 1972 je hradiště datováno do pozdní doby halštatské a nálezy raně středověké keramiky naznačují, že bylo využíváno a obydleno ještě dlouho poté.³⁷

Sporadické nálezy svědčí o obydlí tohoto hradiště Slovy v 8.–9. století s tím, že se mohlo jednat o obyčejnou osadu. Vypadá to totiž, že fortifikace nebyla nikterak upravena, výhodou tudíž zůstalo pouze strategické postavení celého hradiště, které stále mohlo být dominantou nad ostatními osadami, jež pomalu rostly v okolí.³⁸ V té době již vznikalo raně středověké hradiště Královice, které se sice tyčilo nad meandrem Rokytky, ale vzdušnou čarou leží nedaleko od Hostivaře. Povrchové nálezy na Královickém hradišti neboli U Markéty či U sv. Markéty doložily existenci středověké akropole z 11.–12. století, jež potvrzuje důležitost místa, které zřejmě patřilo knížecímu správci. Hovoří se o tom, že dnes již přestavěný kostel sv. Markéty mohl původně náležet k hradišti, což vysvětlují archeologové jeho vzdálenou polohou od pozdější vesnice Královice.³⁹

1.3 Historické cesty

Údolí Botiče a okolí Petrovic sousedilo s několika důležitými cestami. Tou nejdůležitější byla Pražská knížecí cesta neboli „Horácká“, která se dotýká severovýchodní východní části katastru obce a byla součástí tzv. „via Bohemia“.⁴⁰ Po

³⁵ LUTOVSKÝ/SMEJTEK 2005, 434, 463, 678.

³⁶ LUTOVSKÝ/SMEJTEK 2005, 571.

³⁷ ČTVERÁK/LUTOVSKÝ/SLABINA/SMEJTEK 2003, 251–252.

³⁸ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 18.

³⁹ ČTVERÁK/LUTOVSKÝ/SLABINA/SMEJTEK 2003, 256.

⁴⁰ ŘÍHA 2006, 24–26.

cestě místy až 25 široké, jež vedla od Vyšehradu přes Strašnice, Říčany a Mnichovice, se hnál dobytek až na Lineckou a Pasovskou stezku. Od trasy pak odbočovala cesta, která se přes Horní Měcholupy svažovala do Petrovic a vedla východně od kostela a dvora do údolí, kde se nacházel brod přes Botič. Na druhém břehu se křížila s cestou ze Záběhlic do Křeslic a pokračovala směrem na Průhonice.⁴¹

1.4 První zmínky o Petrovicích, Hostivaři a okolí

V 10. století, kdy pražská kotlina byla územím Přemyslovců, začal z východu pronikat vliv Slavníkovců. Je tedy dost možné, že území Petrovic a okolí se nacházelo v nárazníkové zóně a nebylo v té době tolik osidlováno. Až za knížete Oldřicha v době založení Sázavského kláštera, který se nachází dále na jihovýchod, a vyšehradské kapituly za knížete Vratislava, se začínají objevovat zmínky o prvních vsích, které tvořily zemědělské zázemí pro Prahu. Tyto venkovské usedlosti byly často v majetku velmožů či nově vznikajících řeholních řádů.⁴²

V souvislosti prvních pramenných zmínek odkazuje historička Daniela Picková na Tomáše Kalinu: „... v okolí Petrovic máme bezpečně dokázána slovanská sídliště už v 11. století, a to jak na základě archeologických výzkumů, tak v písemných pramenech. V té době existovaly už některé blízké osady, například Hostivař (první zmínka pochází z roku 1068), Záběhlice nebo Dubeč (obě vsi jsou jmenovány v zakládací listině vyšehradské kapituly z roku 1088) a především slovanské hradiště u Královic, které se rozkládalo na východní hranici slovanského osídlení pražské kotliny a mělo ochrannou funkci. To znamená, že Petrovice mohly vzniknout už v 11. století, nebo také až o dvě stě let později, kdy byly v průběhu 13. století dosidlovány v okolí Prahy poslední ještě neosídlené prostory.“ Dále pokračuje: „Tak by se dalo nejspíše vysvětlit, že o Petrovicích neexistují starší písemné zmínky, a nasvědčoval by tomu i fakt, že původní stavba kostela sv. Jakuba Staršího pochází podle zjištění stavebně historického průzkumu nejspíše z druhé poloviny 13. století.“⁴³

V souvislosti s prvními dochovanými zprávami Bartoň dodává, že ve všech případech je zřejmé, že v té době osídlení již určitou dobu existovalo.⁴⁴

⁴¹ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994,21.

⁴² BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994,19–20.

⁴³ PICKOVÁ 2007, 692.

⁴⁴ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 21.

Zajímavou zmínkou v souvislosti s Hostivaří je záznam z roku 1130 o vsi Bosákovice, kterou se stále nepodařilo lokalizovat. Jediná indicie může být v jednom lese v blízkosti hostivařského hradiště, jenž se do 19. století nazýval Bosákovník.⁴⁵

První zmínka, kdy se prokazatelně hovoří o Petrovicích na Botiči, je z roku 1352, tedy až za vlády Karla IV. Nachází se v Registru papežských desátků, v němž se píše o farních vesnicích v pražském děkanátu, které odvedly poplatek papežské kurii.⁴⁶ Existuje ještě domněnka staršího rukopisu, kde jsou zmíněné Petrovice, ale vzhledem k velkému množství obcí s tímto názvem nebo podobným musí být bádání kritické a opatrné. Picková píše: „Domněnka, že nejstarší zmínkou o Petrovicích obsahuje dokument o narovnání mezi kláštery v Oseku a Zbraslavi z 28. května 1323, publikovaný Ferdinandem Tadrů v edici *Listy kláštera zbraslavského, Praha 1904, dokument č. 4*, je mylná. Vesnici Petrovice, kterou vlastnil zbraslavský klášter, ležela u Lanškrouna. Viz RBM II, ed. Josef Emler, Pragae 1882, s. 867, 1374.“⁴⁷ S touto domněnkou přichází Bartoň, i když ji zcela nepotvrzuje.⁴⁸

Druhá zpráva je z 5. února 1355⁴⁹ a je uvedena v tzv. konfirmačních knihách: „Duchovní Volfard byl potvrzen na faru v Petrovicích, uprázdněnou smrtí faráře Matyáše, za přítomnosti Mikuláše Klementera, měšťana Většího Města pražského“. Podle Pickové z tohoto stručného sdělení vyplývá, že Petrovice byly farní obcí a jejich vrchností s právem podacím byl staropražský měšťan Mikuláš Klementer. „To znamená, že vesnice, farnost i malé panství musely vzniknout někdy před tímto datem.“⁵⁰

Picková a Bartoň se v těchto hypotézách shodují, přičemž vycházejí ze stavebně historického průzkumu i z archeologických vykopávek. Z toho, co víme o osidlování okolí Prahy, a i z citovaných dvou zpráv se lze domnívat, že Petrovice mohly již nějakou dobu fungovat. Jedná-li se o farní kostel, je nutno se domnívat, že zde muselo být patřičně velké osídlení. Stavebně historický průzkum kostela zatím datoval stavbu na dobu po 2. pol. 13. stol. Šlo o gotický sloh s prvky románského stavitelství. Kostel byl zasvěcen sv. Jakubu Staršímu, oblíbenému v nově založených koloniích 13. století. To nás, stejně jako název Petrovice – ves lidí Petrových (tedy jakéhosi Petra pravděpodobně cizího původu

⁴⁵ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 22.

⁴⁶ RDP, 40.

⁴⁷ PICKOVÁ 2007, 691.

⁴⁸ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 23–24.

⁴⁹ LC I/1, 2.

⁵⁰ PICKOVÁ 2007, 691.

s oblíbeným jménem v 13. – 14. stol.) přivádí na myšlenku kolonizace již někdy kolem poloviny 13. stol.⁵¹

1.5 Nástin majitelů

Prvním známým majitelem Petrovic byl již zmíněný Mikuláš Klementer v roce 1355 s chotí Alžbětou z Petrovic. „Mikuláš Klementer byl přední staroměstský patricij a člen samosprávy Starého Města pražského.“⁵² „Později se svého dědictví ujali Klementerovi synové Welf (+ asi 1380) a Mikuláš mladší (+ 1396-98), kteří rovněž zastávali po několik roků funkce staroměstských konšelů. Posledním Klementerem, o němž víme, že držel Petrovice v letech 1398–99, byl Zikmund.

Většina historiků se domnívá, že majetek přešel sňatkem na rodinu Kbelských. „... v roce 1415 rozdělil Janek, syn Johánka Kbelského, zděděný majetek v Petrovicích mezi svoji ženu Elišku a matku Annu Kbelskou, rozenou Klementerovou.“⁵³

Poté se u Petrovic vystřídá ještě mnoho majitelů, někdy jen na období několika let, než je vyměnili za další majetky. Po rodech Klementerů a Kbelských, kteří se nějakým způsobem podepsali na podobě vsi a kostela, nejsou o farnosti větší podrobné zprávy. Roku 1678 jezuité znovu zřídili petrovickou farnost a lze předpokládat, že kostel k této události dostal nový katolický oltář s letopočtem 1678. Důležité je zmínit rod Peceliův, kterým patřily Petrovice od roku 1716. Prvním vlastníkem se stal František Karel Pecel z Adlersheimu.⁵⁴, který nechal zhotovit pískovcovou sochu Jana Nepomuckého. Podle některých nechal přestavět i tvrz do barokní podoby, podle jiných to udělal až jeho nástupce Jan Jindřich Bissingenu.

Dalším pro ves a kostel sv. Jakuba důležitým majitelem se roku 1865 stal Nicolas Bellot a dále hraběnka Marie Antonie Silva-Taroucová, která kupuje petrovický dvůr v roce 1908.

⁵¹ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994.

⁵² PELZBAUEROVÁ 2008, 263.

⁵³ PICKOVÁ 2007, 693.

⁵⁴ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994.

2. Kostel ve svých počátcích

2.1 První majitelé a ti, jenž je předcházeli

O počátcích vsi a sakrálního centra s ní spojeného, které bylo zvykem budovat pospolu již od vnitřní kolonizace z 11. a 12. století, jak je vidět na okolních vsích jako je Hostivař, Dubeč či Záběhllice, moc nevíme.⁵⁵ Bohužel ani tvary plužin nám toho příliš nevypoví, jelikož buď částečně připadají ke starší Hostivaři, nebo jde o plužiny panských polí z dob, kdy už vesnici ovládal vrchnostenský dvůr.⁵⁶ Nezbyvá tedy nic jiného než seskládat obrázek o vzniku vsi a kostela z různých útržků.

Výše rozebrané užití jména Petr a zasvěcení kostela sv. Jakubu St. lze velmi dobře spojit se zvyklostmi vnitřní kolonizace za krále Přemysla Otakara II. v 2. polovině 13. století. Tomu nasvědčuje i podoba kostela ve formě jednoduchého obdélného plochostropého vesnického kostela se čtvercovým presbytářem a bez opěrných pilířů nebo křížové klenby, což koresponduje s dobou vnějšího osidlování.⁵⁷ Ještě z části románské architektonické prvky nás také nutně odkazují na druhou polovinu 13. století, jak se domnívá i Jan Sommer⁵⁸.

Snad i v prvních zmínkách o obcích k Petrovicím nejbližších, jako jsou Horní Měcholupy (r.1293) a Uhříněves (r.1294)⁵⁹, ve kterém si templáři vybudovali komendu,⁶⁰ lze spatřovat jakousi souvislost s doosídlováním pražského okolí.

Při pátrání v dobách před prvně doloženými majiteli lze ještě zmínit postavu Anežky, která se po smrti Mikuláše Klementera stala r.1365 paní na Petrovicích. Z této skutečnosti Bartoň vyvozuje, že musela přinést pozemky věnem a přisuzuje původní vlastnictví jejímu rodu, o kterém bohužel není nic známo.⁶¹

Přelomový je pak rok 1352, ze kterého se dochovala krátká zpráva o desátku odváděné papežské komoře. Nejde jen o důkaz o existenci Petrovic samotných, ale z výše desátku lze vyvodit, jak v té době byla farnost velká. Petrovický desátek činil 12 grošů, z čehož se dá usoudit, že celkový příjem činil kolem 120 grošů. To nám ještě tolik nenapoví, avšak ve srovnání s ostatními farnostmi v okolí lze vyčíst více: Říčany 30 gr., Zlatníky

⁵⁵ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 21.

⁵⁶ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 25.

⁵⁷ DČVU I/1, 166.

⁵⁸ SOMMER 1987, 474.

⁵⁹ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 21.

⁶⁰ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 23.

⁶¹ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 27, *stejně stanovisko zaujímá už TOMEK 1892, 470.*

36 gr., Čestlice 24 gr., Průhonice 18 gr., Hostivař 18 gr., Královice 15gr., Uhřetěves, Kolovraty, Hrnčíře 9 gr.⁶² Petrovice tedy můžeme považovat za větší farní centrum, které už muselo existovat řadu let.

Druhá nám známá pramenná zmínka vzniká o tři roky později v r. 1355. Jak již bylo výše zmíněno, tak z jejího textu vyplývá, že Petrovice vlastnil měšťan Starého Města Nicolaus Clementer – Mikuláš Klementer. Právě o rodě Klementerů, jenž pocházel původem z Německa, se lze dosti dočíst, jelikož patřili mezi patricie – nejbohatší měšťanské rody.⁶³ Bartoň o nich píše: „Jejich příslušníci se objevovali v městské radě. Do konce první poloviny 14. století ještě méně, ale v letech 1350–1374 patřili mezi pět rodů, zastoupených v radě po největší počet funkčních období.“ Dále pak pokračuje: „Klementerové se dělili na několik větví (...) Prvním známým z rodu je právě Mikuláš. Jím se zřejmě rod vyšvihl mezi přední staroměstské rodiny.“⁶⁴ Jelikož se jedná o rodinu rozvětvenou, tak příbuznosti mezi jednotlivými Klementery nejsou zcela zřejmé.⁶⁵

Roku 1366 Mikuláš Klementer umírá a nechává za sebou vdovu Anežku a syny Volfa s Mikulášem ml., druhý z nich se objevoval mezi staroměstským konšely již od r. 1354.⁶⁶ Podací právo po roce r. 1366 však držel Volf (Velf) Klementer, a to pravděpodobně až do své smrti někdy mezi lety 1379–1380.⁶⁷ Možná právě ke vdově po Volfu Klementerovi se váže zpráva o sňatku r. 1381 Oldřicha z Nabočan s jistou vdovou měšťana Klementera. Oldřich se tímto stal městským občanem, což mimo jiné vypovídá i o prorůstání měšťanské elity s kupci, řemeslníky a zbohatlíky.⁶⁸ Potom přešlo podací právo na Mikuláše ml. Klementera, který drží Petrovice od r. 1380 až do své smrti mezi lety 1396 až 1398.⁶⁹ Jeho syn Zikmund Klementer poté krátce drží Petrovice mezi lety 1398–1399.⁷⁰ O Zikmundovi dále víme pouze to, že byl dosazen r 1412 přímo králem Václavem IV. do vedení Starého Města, aby hájil jeho zájmy v tzv. odpustkové bouři.⁷¹

⁶² BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 31.

⁶³ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 31.

⁶⁴ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 31–32.

⁶⁵ TOMEK 1892, 470.

⁶⁶ *Problematické se může stát i odlišení Mikuláše staršího od syna Mikuláše mladšího v případě, že nejsou přesně odděleni, a to hlavně v době kdy oba dva působí ve městě. Na toto upozorňuje MUSÍLEK 2015, 30.*

⁶⁷ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 32.

⁶⁸ MUSÍLEK 2015, 210.

⁶⁹ PICKOVÁ 2007, 693 a BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 32.

⁷⁰ PICKOVÁ 2007, 693.

⁷¹ PELZBAUEROVÁ 2008, 263–264.

Zikmund byl posledním Klementerem na Petrovicích, pravděpodobně ještě roku 1399 přechází Petrovice Janu Kbelckému věnem po sňatku se Zikmundovou sestrou Annou.⁷²

Právě erb rodu Klementerů si později vybrala městská část Praha–Petrovice do svého znaku. Učinila tak z dochovaného otisku pečetidla od Konráda Klementera v listině pro klášter augustiniánů u svatého Tomáše na Malé Straně z 2. února 1362⁷³. Říha oproti tomu ve stejné souvislosti uvádí listinu z archivu kláštera sv. Kateřiny z téhož dne a roku, na které na předposledním řádku nachází i jméno Mikuláš Klementer, jemuž samotnému přisuzuje připojenou pečeť.⁷⁴ Archivní přepis o ní pojednává takto: „Pešlín Buslai, Jordanus Rechcer a Henslín Herold, měšťané Starého Města pražského, jako poručníci testamentu zemřelého Henslina Meinharda vyznávají, že jmenovaný Henslin odkázal klášterům sv. Tomáše a sv. Kateřiny 10 kop 40 grošů ročního platu v Záběhlicích.“⁷⁵ K prvně zmíněné smlouvě se pak váže další z 1. května 1362 od Augustina, převora kláštera augustiniánů při sv. Tomáši v Praze, v níž píše, jak s darem z poslední vůle Meinharda naloží.⁷⁶ Klementerovu pečeť pak popisuje Bartoň takto: „... dva vinné nebo břechťanové listy, jinak podobné trojlístku. Byly v obrácených barvách položeny na kosmo děleném štítě. Přesněji řečeno vyrůstaly z jednoho pomyslného stonku, tvořeného pouhou linií kosmého předělu mezi dvěma protilehlými poli.“⁷⁷ Právě vinné lístky a pěstování vinné révy bylo v době Karla IV. velmi příznačné pro měšťanstvo spojených se zemědělstvím.⁷⁸ Nutno zmínit i existenci třetí smlouvy z r. 1364, na které se nepochybně nachází pečeť v ní zmíněného svědka Mikuláše Klementera (snad staršího). Ve smlouvě je s řadou dalších jmen uveden jako lidé svatební (*legittomos homines nupciales*).⁷⁹ Z podobnosti znaku z druhé a třetí zmíněné smlouvy snad lze usuzovat, že se jedná o jeden a tentýž znak Klementerů.

Lze se domnívat, že právě v době prvních Klementerů v Petrovicích vzniká středověká tvrz, a to v těsné blízkosti kostela na místě dnešního barokního zámku. První pramenná

⁷² BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 33.

⁷³ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 33 a HRDLIČKA 1993, 68–69.

⁷⁴ ŘÍHA 2006, 39.

⁷⁵ PRAŽÁK/BERÁNEK/BENEŠ 1961, 41. *Až hlubší prozkoumání celého textu by nám mohlo nastínit bližší informace. Bohužel se mi nepodařilo dohledat první zmíněnou smlouvu, jež odkazuje ke sv. Tomášovi na Malé Straně. Vystávají otázky: Existují dvě smlouvy? Je na obou zmíněn Konrád i Mikuláš?*

⁷⁶ BERÁNEK/UHLÍŘOVÁ 1967, 20–21.

⁷⁷ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 33.

⁷⁸ PICKOVÁ 2007, 692.

⁷⁹ MUSÍLEK 2015, 207–208.

zmínka je až z r. 1489, ale stavebně historický průzkum doložil vznik objektu do 14. století.⁸⁰ Kostel mohl sloužit i jako jeden z obraných prvků tvrze, která byla ze dvou dalších stran chráněná terénem a z poslední východní strany pravděpodobně příkopem a parkánem.⁸¹ Tvrz ve své těsné blízkosti měla hospodářský dvůr, jenž později s objektem srostl.

2.2 Vývoj kostela do posledních Klementerů

Samotný kostel je zděnou, na první pohled jednoduchou stavbou, jež se svým tvaroslovím nijak zvlášť nevybočuje z typologie pozdně románských a raně gotických vesnických kostelů. Právě velké obydlování okolí Prahy jde ruku v ruce i s výstavbou těchto kostelů, a proto v jeho okolí můžeme najít podobné kostely, někdy stavebně složitější, jindy jednodušší, vystavěné právě od 12. století až po první polovinu 14. století. Za nejbližší kostely s pravoúhlým presbytářem a podobným kulturně-historickým vývojem v jihovýchodní oblasti od Prahy lze snad označit Hrnčíře, Kolovraty, Modřany nebo Podolí.⁸²

Původní podoba kostela v Petrovicích představuje v půdorysu jednodílný sálový a plochostropý kostel s pravoúhlým zakončením, jenž není z venku ani zvenčí členěn. [2] Tento typ kostela u nás není tak obvyklý a častěji jej můžeme vidět v severním Německu nebo na území dnešního Polska.⁸³ Zaujmout nás může i absence triumfálního oblouku – snad právě ona vytváří v interiéru dojem neobvykle velké prostory. Jediný ještě románský architektonický prvek můžeme vidět v závěrové stěně presbyteria. Jedná se o půlkruhový záklenek vnitřní špalety okna v ose chóru a Jan Sommer tento zachovalý prvek přisuzuje i jiným venkovským kostelům v rámci druhé poloviny 13. století.⁸⁴

Dalším fragmentem z této doby je ostění sanktuária, které se nenachází pravděpodobně na svém původním místě z doby výstavby. „Dvojice hrotitých obloučků s nosy, vytesaných v jednom kusu pískovce, [3] kterými se otvírá výklenek v jižní stěně presbyteria. Okosená hrana obloučků je v patě záklenku zakončena drápky. Zdá se, že výklenek byl v tomto místě vyhlouben dodatečně.“⁸⁵ Po nahlédnutí do otvoru je totiž

⁸⁰ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 29.

⁸¹ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 30.

⁸² SOMMER 1990.

⁸³ SOMMER 1987, 476.

⁸⁴ SOMMER 1987, 474.

⁸⁵ SOMMER 1987, 474.

možné vidět vrcholně nebo pozdně gotický náhrobek neznámé velikosti. Jan Sommer se dále domnívá, že sanktuárium bylo původně umístěné na protější severní stěně presbyteria a otvor může být zakryt omítkou, na které je malovaná architektura vimperku ze začátku 15. století.⁸⁶

Zdá se, že kruchta v západní části kostela byla vybudována až v pozdější barokní přestavbě v 18. století spolu se zvonicí v ose západní stěny.⁸⁷ Nic nenasvědčuje existenci středověké panské tribuny, kterou přestávalo být zvykem stavět u venkovských kostelů již v průběhu 13. století.⁸⁸ Bez hlubšího průzkumu však nelze zcela vyloučit nějakého jejího předchůdce.⁸⁹ Původní zvonice stála pravděpodobně v těsné blízkosti kostela, jak to můžeme vidět u kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři.⁹⁰

Dalším a jedním z nejvýznamnějších stavebních prvků je gotický portál přibližně ve středu jižní stěny, který ještě do r. 2008, kdy proběhl restaurátorským zásah, byl datován Janem Sommerem do druhé poloviny 15. století jako pozdně gotický.⁹¹ Nové bádání čas vzniku tohoto portálu radikálně posouvá do 2. poloviny 14. století.⁹²

Kostel, jak se domnívá J. Sommer, je obložen lomovým zdivem zcela nově.⁹³ I to však vyvrací J. Bradna ve své restaurátorské práci, když poukazuje na hloubku fragmentů lomového zdiva, které jsou podle něj plnou součástí původní hmoty kostela.⁹⁴ Snad zcela jistě jsou nové z opravy r. 1910 pocházející pískovcové kvádry na nároží kostela, které se směrem vzhůru zužují. Za poslední zmínku stojí štíty, které nesou sedlovou střechu, které Sommer předběžně datuje do 15. století a popisuje je takto: „Zřejmě ještě středověkého původu jsou oba štíty strmé sedlové střechy, která jednotně pokrývá celou dispozici. Ve štítech se zachovala okénka, uspořádaná do tří úrovní – v obou dolních pořadích byla vždy dvě, nejvyšš pak jediné.“⁹⁵

Jak dlouho kostel stál před první zmínkou, o tom můžeme zatím jen spekulovat. Můžeme se domnívat, že by to objasnil hloubkový stavebně historický výzkum. Nyní se

⁸⁶ SOMMER 1987, 474.

⁸⁷ SOMMER 1987, 475.

⁸⁸ SOMMER 1999, 1.

⁸⁹ SOMMER 1987, 475.

⁹⁰ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 70.

⁹¹ SOMMER 1987, 474.

⁹² BRADNA 2008.

⁹³ SOMMER 1987, 474.

⁹⁴ BRADNA 2008.

⁹⁵ SOMMER 1987, 475.

předpokládá, že kostel byl vystavěn někdy na začátku poloviny 13. století.⁹⁶ Tento závěr přijímá i většina pozdějších badatelů.

2.3 Gotický portál v jižní stěně

Poslední gotický architektonický prvek, který můžeme pozorovat na kostele, je portál ve vrcholně gotickém slohu ze druhé poloviny 14. století.⁹⁷ Portál byl probourán do jižní stěny kostela a je postaven z jemného hlinitějšího světlého pískovce, práh portálu je pak z hrubozrnného pískovce. Na výšku má 247 cm, na šířku 211 cm a šířka ostění činní 48 cm. [4]

Zatím není známo, kde se nacházel starý vchod do kostela a zda byl nahrazen novým vchodem, nebo zda stále fungoval. Na základě umístění nástěnných maleb se lze domnívat, že starý vstup do kostela byl na stejném místě jako pozdější gotický portál, kudy pronikalo světlo do kostela. Pravděpodobně totiž na severní stěně nebyla okna, čemuž nasvědčuje rozložení nástěnných maleb.⁹⁸ Tato teze již nemusí zcela platit, protože počítá s tím, že druhý vstup byl budován až po výmalbě, i když tomu mohlo být právě opačně.

Portál byl při barokní přestavbě zcela zakryt, zazděn a začal se používat nový vchod do kostela ze západní strany, kde se procházelo pod novou věží. Tento stav zůstal do dnešních dní. Portál byl potom odkryt a rekonstruován do původní podoby za neogotické přestavby v roce 1910.⁹⁹

Gotický portál po jeho odkrytí ještě před restaurováním barvitě popisuje Jan Sommer: „Z horní šikmé plochy vysokého nečleněného soklu vystupuje profilace ostění tvořená srostlicí několika šestibokých hranolů. Nad římskou, přetínající ostění v patě záklenku, se tvary radikálně mění: všechny části jsou teď oblé. Navzájem se pronikající oblouny a hruškovice doplňuje na čelní straně široký mělký výžlabek, jímž se vine do spirály stočená haluz s rozeklanými listy. Hrotitý záklenek provázela zevně ještě lišta, při barokizaci otlučená, přecházející v oslí hřbet. Po stranách lištu podpíraly štíhle oblé přípory, zakončené prstencem a dvakrát projmutou kalichovou hlavici. Horním projmutím hlavice probíhal oblounek (na novodobých částech se tento detail již neobjevil). Vyvrcholením portálu nejspíše byla křížová kytká, po níž se však nezanechala

⁹⁶ SOMMER 1987, 475.

⁹⁷ BRADNA 2008.

⁹⁸ SOMMER 1987, 475.

⁹⁹ SOMMER 1987, 474.

ani stopa.¹⁰⁰ Sommer datuje, jak už bylo výše zmíněno, portál do 2. poloviny 15. století zejména podle oslího hřbetu, pozdně gotických hlaviček a možná módně zavinitých listů.¹⁰¹

Restaurátor a akad. sochař J. Bradna se na původní podobě shoduje s J. Sommerem a přijímá tezi, že horní část klenáku mohla končit kytkou. Avšak gotický portál datuje do druhé poloviny 14. století k rodu Klementerů, jenž byli staroměstskými měšťany a mohli dovolit jednu z významných pražských kamenických hutí, o které možná napoví nově objevená kamenická značka na levé části odkrytého ostění. Vysoký vlys vinných lístků a stvolů na portále mohl být aluzí na místní vinici a znak rodu Klementerů.¹⁰²

Podobný motiv se již objevuje na předsíni jižního vstupu do chrámu sv. Víta na Pražském hradě a je dílem Petra Parlěře po roce 1368¹⁰³. Na první pohled je patrné, že petrovický portál kvalitou nedosahuje architektury parlěřovské. Vinné listy nejsou tak vzdušné a jsou kladeny blíže k sobě, avšak lze vyzorovat jisté podobnosti v zalamování listů a stvolů.

Nakonec lze zmínit, že při restaurování došlo k vyjmutí druhotně zazděných fragmentů. Dále byla provedena injektáž a v těsné blízkosti portálu došlo k sejmutí tvrdého betonového spárování z r. 1910, které bylo nahrazeno průdušnou maltou, aby v těchto místech budova lépe dýchala a zlepšily se podmínky pro portál. Dále byla nahozena omítka na druhotné vnitřní vyzdívice a část vlysu domodelována.¹⁰⁴

¹⁰⁰ SOMMER 1987, 474.

¹⁰¹ SOMMER 1987, 475.

¹⁰² BRADNA 2008.

¹⁰³ KUTHAN/ROYT 2011, 125 a 191.

¹⁰⁴ BRADNA 2008.

3. Doba předhusitská a husitská

3.1 Nástup rodu Kbelských

Pramenné zmínky spojené s Annou Klementerovou a Johánkem Kbelským se objevují až v roce 1415, kdy je zmíněn jejich syn Jan, řečený Janek, jako ženatý syn.¹⁰⁵ V dokumentu z 26. listopadu rozděluje Janek zděděný majetek mezi svoji ženu Elišku a matku Annu.¹⁰⁶ Zdá se však, že majetek měla získat Eliška a Anna si jej mohla vykoupit za 500 grošů.¹⁰⁷ Ale až v roce 1427, což bylo možná zapříčiněno i husitskými bouřemi, Anna Kbelská rozená Klementerová přenechává svůj majetek snaše Elišce, která jej rok na to dala k dispozici matce Elišce Pezoltové.¹⁰⁸ Dcera Kateřina uváděná jako vdaná dcera Johánka se objevuje až v roce 1429.¹⁰⁹ Není zcela zřejmé, do jaké míry se dělil majetek mezi tyto tři ženy: matku, dceru, snachu. Zda měly mezi sebou rozdělení jeho správu, nebo s ním hospodařila jen jedna osoba.

Vypadá to, že prvních patnáct let na počátku století se snad Petrovicím dařilo. Problém nastal při důležité události kolem roku 1415, kdy se v posuzování majetku při jeho rozdělování zmiňuje velká katastrofa, jež znehodnotila místní majetek. Popsány byly hlavně užitkové objekty, jako jsou pole a vinice a také dvůr, o kterém ale nemůžeme s jistotou říci, že by byl totožný s domnělou tvrzí.¹¹⁰

Dle Pelzbauerové došlo k jmenované tragické události na den sv. Kateřiny 25. listopadu 1412, jež postihla celou osadu včetně kostela. Údajně došlo ke zničení výzdoby, kterou Kateřina Kbelská nahradila vlastní výzdobou ztvárněním sv. Kateřiny Alexandrijské na severní straně.¹¹¹ S absencí poznámkového aparátu, ale takovouto informaci nelze potvrdit a je zatím jedinou autorkou, která zprostředkovává tyto až lehce romantizující zprávy.

3.2 Nástěnné malby

míněné nástěnné malby pokrývají až dvě třetiny kostelních vnitřních stěn. Sondáž prokázala původní gotickou omítku v celé ploše, avšak samotné malby se nacházejí jen

¹⁰⁵ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 37.

¹⁰⁶ PICKOVÁ 2007, 693.

¹⁰⁷ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 41.

¹⁰⁸ PICKOVÁ 2007, 693.

¹⁰⁹ PICKOVÁ 2007, 693.

¹¹⁰ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 40.

¹¹¹ PELZBAUEROVÁ 2008, 267.

v určitých v částech blíže k presbytáři. Malby byly odkryty až v roce 1910¹¹², kdy proběhla novogotická přestavba kostela. V té době byla odkryta část pásového výjevu na severní zdi a Madona Ochránitelka na zdi jižní. Bartoň ve svém textu mylně uvádí, že byla odkryta barokní omítka na oltářní stěně.¹¹³ Jak můžeme vidět na fotografii [7] pocházející nejpozději z roku 1945 a v restaurátorské zprávě¹¹⁴, oltářní stěna byla odkryta až na začátku 80. let 20. století, a to nikoliv zpod omítky barokní, ale zelené omítky z 19. století s ornamentálním šablonovitým motivem.¹¹⁵

V dnešní době můžeme vidět nástěnné malby na všech třech stěnách od presbytáře místy až k polovině lodi kostela. Na severní stěně začínají malby velkým výjevem ve třech pásech na levé straně oříznuté později proraženým barokním kasulovým oknem a z dalších třech stran malovaným orámováním vyplněným ornamentálním motivem vinných či akantových listů stáčících se do rozet, jež se střídající s vejcovci a navzájem jsou spojovány nahodilými stonky a listy. V té to borduře se pak nachází cyklus, který byl při svém stavu stavu dochování nejdříve považován za Klanění tří králů a až při restaurování vyšlo najevo, že ve třetím posledním pásu jsou postavy dvou králů a jedné sřaté světice.¹¹⁶

Objev později mnohé vedl k interpretaci cyklu jako stínání světice, jako např. legendu o sv. Kateřině Alexandrijské¹¹⁷, jež byla od dob vlády Karla IV. jako výjev velmi populární. Až v nejnovější literatuře¹¹⁸, nepočítaje opomenutého A. Podlahu¹¹⁹, se objevuje zcela odlišná interpretace cyklu Z. Všetečkové¹²⁰ jako legendy o sv. Jakubu Větším: „Horní pás popisuje, jak čaroděj Hermogenes vyslal svého učedníka Phileta, aby světce přemohl svým umem. Philetus však po setkání s Jakubem uvěřil v Krista a Hermogenes poslal ďábly, aby sv. Jakuba a Phileta svázali a přivedli k němu. (...) Prostřední zóna líčí zajetí světce v Jeruzalémě. Jakub je předveden před Heroda Agrippu, který sedí na královském stolci s korunou na hlavě a žezlem v ruce uprostřed středního pole fresky. V následující scéně katani odvádějí světce na popraviště. Ve spodní zóně

¹¹² BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 177.

¹¹³ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 91.

¹¹⁴ TOMEK 1997.

¹¹⁵ TOMEK 1997.

¹¹⁶ TOMEK 1997.

¹¹⁷ PELZBAUEROVÁ 2008, 267.

¹¹⁸ PRIX 2017, 223.

¹¹⁹ PODLAHA 1913, 85-87.

¹²⁰ PRIX 2017, 223.

fresky velekněz Abiachar a Herodes Agrippa přihlížejí stětí sv. Jakub. Duše světce je nesena anděly na nebesa, královna Lupa prikazuje, aby bylo světčovo tělo pohřbeno.“¹²¹ Napravo od celého cyklu můžeme vidět fresku znázorňující v nadživotní velikosti sv. Kryštofa s Ježíškem na pravém rameni a s holí v levé ruce. Dále směrem k východní stěně jsou zbytky malovaných gotických vimperků, které pravděpodobně rámovaly původní a dnes již zazděný sanktuář, jehož původní kamenné ostění se nachází na protější stěně. V tympanonu vimperku je umístěna postava bolestného Ježíše Krista a postranně jsou serafíny. Tato ikonografie by mohla na druhou stranu znamenat, že se jednalo o původní hlavní gotický oltář.¹²²

Východní stěna byla mimo jiné zakryta i malovanou vrstvou iluzivního barokního oltáře nízké kvality a rozhodlo se o jejím odstranění.¹²³ Tím byly odkryty částečné fragmenty gotické malby, a to převážně v severní horní části (Kristovo kázání na hoře¹²⁴) a jižní horní části (Ukřižování) s pod křížem umístěnými torzy hlav zástupů, jež mohlo být podle Zuzany Všetečkové a Olivy Pechové doplněno kompozicí Sedmi svátostí.¹²⁵

Pokud budeme dále plynule postupovat po stěnách kostela, dostaneme se ke straně jižní, na které můžeme najít poslední nástěnnou malbu, a to tzv. Madonu Ochránitelku neboli votivní obraz. [5] Nachází se mezi dvěma kasulovými okny těsně před úrovní dnešního kněžiště. Výjev je situován asi metr a půl nad zem a na výšku má kolem dvou metrů. Ústřední jsou tři celé postavy na červeném pozadí, které mají nad hlavami zvlněný pruh již ze zbytků modrozelené barvy jako nebe a stojí na zemi znázorněné žlutým pruhem. Pod postavou Madony v dalším světlejším pásu klečí menší postavy dvou donátorů se dvěma dětmi a erby.

Ve veškeré literatuře se dočteme o Panně Marii Ochránitelce. Ve skutečnosti by se mohla spíše označovat za Madonu Ochránitelku z velmi prostého důvodu, a tím je přítomnost Ježíška. Jak se můžeme dočíst u Royta: „(...) v Evropě rozšířen typ Panny Marie Ochránitelky (bez Krista) či Madony Ochránitelky (s Kristem), která pod svým pláštěm skrývá různé society věřících. Tento typus vyšel z určitých tradičních právních obyčejů Germánů a Keltů, podle nichž děti, které se uchýlily pod plášť otce, byly jím adoptovány či legitimovány, nebo bývá zdůvodněn veršem žalmu (91,4): „Brky svými

¹²¹ PRIX 2017, 223.

¹²² *Poznámka od místního kněze a administrátora RNDr. Mgr. Miloše Františka Převrátla.*

¹²³ TOMEK 1997.

¹²⁴ PRIX 2017, 223.

¹²⁵ PRIX 2017, 223 a VŠETEČKOVÁ 2011, 48.

přikryje tě, a pod křídly jeho bezpečen budeš“.¹²⁶ Zajímavý je i text Brigity Švédské, který byl v Čechách populární již v 80. letech 14. století za Václava IV.¹²⁷ A znovu citujme Royta: „(...) sv. Brigita (1303-1373): „Můj široký plášť je moje milosrdenství, přijď tedy moje dcero a skryj se pod můj plášť.“ Velmi oblíben, vzhledem častým morovým nákazám, byl motiv Panny Marie chránící lidi pod svým pláštěm před morovými šípy vystřelovanými anděly. V řádovém prostředí, zejména pak u dominikánů a cisterciáků, byly pod Mariiným pláštěm zobrazování řeholníci (...).“¹²⁸

Postava Madony je oděna v bílém rouchu se zelenou lícní částí pláště. Je typicky esovitě prohnutá v pravé ruce drží plášť a v levé ruce Ježíška, jenž drží plášť na druhé straně. Ježíšek je oděn ve žlutém (zlatém) rouchu a oba mají kruhovou svatozář s naznačenými paprsky tmavšími liniemi. Jejich hlavy jsou natočeny (pohledově) doleva ve tříčtvrtečním profilu lehce skloněné směrem ke kněžišti. Madona nosí na hlavě rozevírající se korunu jako Marie Regina¹²⁹. Pod jejím pláštěm se nachází vlevo šest postav, dle pokrývek hlavy se pravděpodobně jedná o duchovní, a vpravo je dalších šest postav, tentokrát lidí světských. Podobné znázornění můžeme vidět i u Panny Marie Ochránitelky v kapitulní síni Sázavského kláštera, kde u jejího pravého boku jsou pod pláštěm ukryti mniši a u boku levého dvořané.¹³⁰ Jistou podobnost můžeme vidět i v esovitém tvarování postavy; tam tato podobnost však končí. Petrovická Madona má na hlavě korunu jako Regina coeli, sázavská Marie maforion bližší italsko-byzantské tradici¹³¹ blíží se typu Panny Marie Pokorné, jež je spojována s působením Jana Očka z Vlašimi.¹³² Ve středočeském prostředí se vyskytuje tzv. Mater Misericordia více, například v Emauzském klášteře Na Slovanech nebo v kostele sv. Jana Křtitele v Dolních Kralovicích. V kostele sv. Jakuba v Libiši se nachází korunovaná Madona Ochránitelka držící v levé ruce Ježíška a v pravé plášť a na téže straně se pod ním schovává zástup věřících. Dalším patrným rozdílem je vzájemný pohled Madony a Ježíška, jenž je typický pro Madony Roudnického typu.¹³³ Pokud budeme dále hledat srovnání, zdá se mi nejbližší Madona Ochránitelka z levého vnitřního křídla Triptychu roudnického. Madona

¹²⁶ ROYT 2000, 12.

¹²⁷ ROYT 2002, 87.

¹²⁸ ROYT 2000, 21.

¹²⁹ VŠETEČKOVÁ 2005, 183.

¹³⁰ VŠETEČKOVÁ 2011, 275.

¹³¹ DČVU I/1, 341.

¹³² VŠETEČKOVÁ 2011, 275.

¹³³ ROYT 2002, 88.

je korunována, drží v levé ruce Ježíška. Zamyšlený pohled Madony je směřován doprava dolů a Ježíškův přímo k pozorovateli obrazu. Pod rozevírajícím se pláštěm jsou na každé straně čtyři postavy prosebníků. Po její pravici papež s tiárou a po levici panovník s korunou. Z popisu je patrné, že mají mnoho společného, avšak Madona z Triptychu roudnického je natočená směrem doleva a petrovická směrem doprava. Tento rozdíl však může být čistě praktický, jelikož petrovická je natočena směrem k presbytáři a roudnická směrem k centrální desce triptychu. Datace triptychu roudnického se podle literatury pohybuje mezi lety 1410-1420.¹³⁴

Dvě postavy, asi apoštolů nebude tak lehké blíže určit, protože jsou značně zašlé. Postava blíže k Marii drží v levé ruce – usouzeno z ostrých uhlů – knihu a v pravé ruce je patrný obrys, snad jde o kříž. U druhé postavy jsou atributy ještě více setřeny. Avšak nejnovější literatura nejasně popisuje jednu postavu s knihou a druhou snad se sekerou, jenž by mohla odkazovat na apoštola Matěje¹³⁵, a dále tyto dvě postavy nerozebírá.

Nejvíce ceněnou částí se zdá být votivní malba klečící rodiny donátora. Zachovaná torza čtyř postav se nijak nevymykají klasickému zpodobňování donátorů v krásnoslohé gotice s hieratickou perspektivou a klečícími postavami se sepnutýma rukama k modlitbě a vzhlížícími směrem nahoru k Madoně Ochranielce. Jejich setřelé obličej se zbytkem pleťové barvy nám jejich výrazy zbožnosti již neukážou. Jako rozeznávací rys nám může posloužit oblečení v černobílých barvách. Zcela vlevo je mužská postava, u které je znak „znázorňující na půleném stříbrno černém štítě zkřížené vidle o třech hrotech v obrácených barvách pole“¹³⁶ náležící rodu Kbelkých¹³⁷, která je oblečena do černého kabátce s širokými rukávy a černo-bílými nohavicemi ve stylu „mi-parti“.¹³⁸ Více vpravo se nachází postava dětského vzrůstu a chlapeckého vzezření¹³⁹, na kterou navazuje zrcadlově otočená postava dívky¹⁴⁰. Obě dětské postavy jsou spíše kresebně znázorněné v bílém odění. Pod postavou dívky prosvítá matčin šat a je proto možné, že vznikla až v pozdějším plánu. Jako poslední postava je zřejmě dospělá žena s černými šaty a

¹³⁴ ROYT 2002, 90.

¹³⁵ PRIX 2017, 223.

¹³⁶ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 39.

¹³⁷ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 39.

¹³⁸ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 38.

¹³⁹ PRIX 2017, 223 *naopak Bartoň popisuje jako postavu dívky* BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 38.

¹⁴⁰ PRIX 2017, 223 *naopak Bartoň popisuje jako postavu chlapce* BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 38.

svázanými vlasy znázorňující manželku¹⁴¹. Celou scénu pak uzavírá další erb se setřeným polem, jehož barevné zbytky nasvědčují rodovému erbu Klementerů.¹⁴² Klíčový obraz vede většinu badatelů k dataci mezi lety 1400 a 1415. Pravděpodobně se totiž jedná o Johánka Kbělského, pána na Petrovicích v letech 1399-1415, Annu Kbělskou rozenou Klementerovou a jejich děti Janka s Kateřinou. Zobrazení Johánka a Anny Kbělských z počátku 15.století je vedle písemných pramenů pozoruhodným svědectvím o nejstarších známých držitelích Petrovic. Vyskytují se však i názory o dataci starší, jež nebyly dosud publikovány.¹⁴³

¹⁴¹ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 38.

¹⁴² PRIX 2017, 223.

¹⁴³ SOMMER 1987, 474.

4. Období baroka

4.1 Majitelé v baroku

Po Elišce Pezoltové či Pezoldové docházelo k rychlému střídání majitelů, ale bez přímých pramenných zmínek o Petrovicích. Až v roce 1489¹⁴⁴ je poprvé doslovně zmíněna tvrz v majetku Václava z Petrovic a roku 1494¹⁴⁵ také mlýn. Jejich vznik se vzhledem k historii obce předpokládá již v dřívější době.¹⁴⁶ Z následných let 16. stol. nejsou žádné známé zápisy o faře a je dost možné, že fungovala až do 1. poloviny 16. století, kdy jsou stále zmínky o životě osady. Poté však obec ztrácí mnoho obyvatel a význam farnosti se ztrácí. Po třicetileté válce s nedostatkem kněží i v Čestlicích, pod které Petrovice spadaly, nelze předpokládat nějakou činnost v kostele. Až později je možné, že do kostela přicházeli konat bohoslužby jezuité z pražských kolejí, jak k tomu docházelo v okolí.¹⁴⁷ Roku 1678 mohla být zřízena petrovická farnost, jak tomu docházelo všude v okolí. Snad k této příležitosti dostal kostel nový ranně barokní boční oltář s letopočtem 1678.¹⁴⁸ V té době Petrovice patřily rodu Borovanů z Borovan.¹⁴⁹ V následné krátkém období, kdy je vlastnil Maxmilián Krakovský z Kolovrat, o ně měl zájem samotný hrabě František Antonín Špork, který je chtěl odkoupit.¹⁵⁰ Nedlouho na to však z koupě sešlo a dvůr zůstal v majetku Kolovratů. S přihlédnutím na Šporkův mladý věk se Bartoň domnívá, že jeho osoba nikterak zvlášť Petrovice neovlivnila.¹⁵¹ Dalším důležitým, ne-li nejdůležitějším, majitelem v novověké historii obce byl rod Peceliův, jemuž Petrovice patřily od roku 1716. Prvním vlastníkem se stal František Karel Pecel z Adlersheimu.¹⁵²

Ustálený názor je, že za Františka Karla Peceliho z Adlersheimu došlo k založení barokního zámečku na místě bývalé středověké tvrze, nebo k přestavbě tvrze do barokní podoby.¹⁵³ Ale můžeme se setkat i s názorem, že za výstavbou barokního zámečku stojí až jeho následovník Jan Jindřich z Bissingenu, což tvrdí Pelzbauerová¹⁵⁴ a Bartoň¹⁵⁵. Bartoň argumentuje tím, že socha Jana Nepomuckého, kterou Pecelius nechal zhotovit v

¹⁴⁴ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 53

¹⁴⁵ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 54

¹⁴⁶ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 54.

¹⁴⁷ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 70.

¹⁴⁸ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 70.

¹⁴⁹ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 68

¹⁵⁰ SEDLÁČEK 1927, 240.

¹⁵¹ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 68–69.

¹⁵² BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 72.

¹⁵³ PRIX 2017, 225 a BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 154.

¹⁵⁴ PELZBAUEROVÁ 2008, 265.

¹⁵⁵ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 72–74.

roce 1723, nasvědčuje o izolovaném a dobově podmíněném podniku. A dále, že stavebně historický výzkum zařazuje barokní úpravy kostela do druhé čtvrtiny 18. století, a tím spíše to platí i pro stavbu zámku v areálu dvora. Svůj závěr podporuje také argumentem, že Jindřich zakoupil zadlužené pyšelské panství v roce 1734 a věnoval značné prostředky na jeho obnovu. Předpokládá, že tomu tak bylo i u Petrovic. Vztah Jindřicha k Petrovicím musel být velmi silný, dokonce zde v roce 1784 umírá.

Na podstavci již zmíněné pískovcové sochy Jana Nepomuckého [6] se nachází český nápis: „František Karel Josef Václav Pecelius z Adlersheimu, pán na Petrovicích a Voblotech, jeho císařsko královské Milosti radda, lenního komorního dvoru soudce, místokomorník Království českého.“¹⁵⁶ Nápis zmiňuje rok 1723, z čehož vyplývá, že socha byla zhotovena ještě před svatořečením Jana Nepomuckého. Stála před tvrzí v parkánu a doplňovala celek kostela a dvora. Poté byla přemístěna na místo v dnešní Edisonově ulici (na cestě k Měcholupům) a ve druhé polovině 20. století se ztratila.¹⁵⁷ Pecelius umírá roku 1734 a odkazuje Petrovice sestřencovi Janu Jindřichu z Bissingenu, který zde umírá až v roce 1784.¹⁵⁸

4.2 Barokní přestavba kostela

Vzhledem k širšímu časovému záběru se pokusím v této kapitole popsat změny na kostele v domnělém chronologickém sledu tak, aby nejlépe mapovaly jeho vývoj.

Pokud přistoupíme na Sommerovu interpretaci jižního portálku dle gotického tvarosloví, dostáváme se do druhé poloviny 15. stol.¹⁵⁹ I když sám Sommer uznává, že časové zařazení nemusí být konečné a je značně problematické, nezabránilo to tomu, aby se tato datace objevila ve veškeré pozdější literatuře. Jediný odlišný názor až dlouho poté zaznívá z restaurátorské práce Bradny.¹⁶⁰

Podobný problém se týká i skrytého náhrobku, který nebude lehké přesněji identifikovat do doby, než bude z větší části odkryt. Malý viditelný fragment totiž vede mnohé badatele k velmi širokým datacím od druhé třetiny 13. stol. jako artefaktu z předešlého zaniklého objektu¹⁶¹ až po vrcholnou nebo pozdní gotiku¹⁶². Viditelná je

¹⁵⁶ *Shodují se*, BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 72 a PODLAHA 1907, 149

¹⁵⁷ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 72.

¹⁵⁸ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 73 a 75.

¹⁵⁹ SOMMER 1987, 474-475.

¹⁶⁰ BRADNA 2008.

¹⁶¹ PRIX 2017, 223.

¹⁶² SOMMER 1987, 474.

část latinského textu, kterou která je v uměleckých památkách rozpoznávána jako pozdně románská-raně gotická majuskule střídající se nepravidelně s minuskulními znaky: „... VS.hECORPORE.. SVM. Tu.M.+RECDERE QVOD; zbytek zazděn.“¹⁶³

Dalším přírůstkem byl dnes již nedochovaný postranní oltář, o kterém víme ze zápisu Podlahy z roku 1907.¹⁶⁴ Nacházel se na epištolní straně a nesl na sobě letopočet 1678. Nad oltáříkem se nacházel obraz Panny Marie Sněžné, jehož osud je také neobjasněn. Dalším předmětem, který byl popsán, byla na protější stěně (evangelijní) oltářní mensa nesoucí renesanční oltářík se dvěma obrázky na plechu: korunování Panny Marie a sv. Anny. I když Podlaha z neznámého důvodu nezmiňuje hlavní barokní oltář, je podle popisu zřejmé, že se jedná o nějaký jiný, neznámý oltářík.¹⁶⁵

Po obnovení petrovické farnosti v roce 1694 získává kostel zvon, který vážil 200 kg. Dochovaný nejstarší zvon byl v pravděpodobně umístěn v samostatné zvonici, která stála vedle kostela, jako je tomu u nedalekého kostela sv. Jana Křtitele v Hostivaři.¹⁶⁶ Zvon je mimo jiné ozdoben reliéfem postav sv. Václava, Jakuba Většího a P. Marie, u jejíž nohou je signatura IP. Reliéf může odkazovat na známou zvonařskou rodinu Princqueyů, jmenovitě na Jana Princequeye. Na protější straně můžeme vidět znak jezuitského řádu a na čepici obíhající nápis: AD MAIOREM DEI GLORIAM BEATAE VIRGINIS MARIAE ET S.IACOBI M: FVSA SVM. A. 1694.¹⁶⁷

Ani u hlavní architektonické barokní přestavby neznáme přesná data, pravděpodobně se odehrávala v několika etapách. [8] Nejnovější názory poukazují na to, že západní věž byla vystavěna po roce 1712¹⁶⁸ s valeně klenutou vstupní předsíní s drobnými segmentovými výsečemi a v západní stěně s půlválcovou nikou a konchou, ve které se nyní nachází přes metr velký kříž. Z předsíně vede do kostela pozdně barokní portál s konkávně prokrojenými nárožími a lehce vystupujícím klenákem. V portálu jsou svlakové dveře s diagonálně skládaným lištováním a krabicovým zámkem.¹⁶⁹ Ve východní části věže se pak nachází schodiště přístupné z venku, které vede přímo do varhaní kruchty, u níž není známo datum přesného vzniku, rovněž není prokázána

¹⁶³ PRIX 2017, 223.

¹⁶⁴ PODLAHA 1907, 148.

¹⁶⁵ PODLAHA 1907, 149.

¹⁶⁶ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 70.

¹⁶⁷ PRIX 2017, 224.

¹⁶⁸ PRIX 2017, 220.

¹⁶⁹ PRIX 2017, 222.

existence jejího předchůdce.¹⁷⁰ Někdy po roce 1726 došlo k zaslepení jižního portálu, kdy byl do jeho záklenku vryt nápis „Ibertus CZerni“¹⁷¹, navíc je zde nápis „IOACHIM SWITACZEK“ z roku 1695.¹⁷²

Od roku 1734 za patronátu Jindřicha z Bissingenu brzy začalo docházet k dalším úpravám, a to převážně v interiéru kostela. Dodnes zachovány jsou obrazy s polopostavami čtyř evangelistů a jeden obraz s námětem Pokušení sv. Antonína, všechny byly patrně namalovány ve 40. letech 18. stol.¹⁷³ Vznik sochařské výzdoby se odhaduje na druhou čtvrtinu 18. stol.¹⁷⁴. Velký krucifix, jenž visel v roce 1907 nad oltářem P. Marie Sněžné, se nyní nachází na té samé straně (epištolní) ve středu kostela hned vedle votivní nástěnné malby. Kristova polychromovaná plastika v životní velikosti je z několika bloků dřeva a má zlacenou bederní roušku. Nad Kristem vlaje tabulka v podobě svitku s nápisem INRI.

Součástí výzdoby exteriéru jsou i tři sochy na ohradní zdi kolem kostela, která lemují starý hřbitov, jenž fungoval ještě do roku 1930.¹⁷⁵ Dvě stojí na vysokých pilířích lemující vstupní branku. [9] Nalevo je socha sv. Jakuba Většího s atributy knihy a poutnického klobouku s láhví na vodu, které má zavěšeny na zádech. Druhá socha stojí při vstupu napravo s kyjem a deskou či obrazem, byla identifikována snad jako sv. Juda Tadeáš. Tatáž skulptura¹⁷⁶ byla restaurována v 80. letech 20. století. Zpět byla dosazena replika, jež vznikla v ateliéru P. Vitvara.¹⁷⁷ Replika sv. Judy byla vytvořena J. Volfem a M. Tomšejem z hořovického pískovce a replika sv. Jakuba Většího P. Vitvarem.¹⁷⁸ Třetí socha stojící na pilíři v severní části zdi se zachovala jen v základním torsu bez hlavy, rukou a je značně zvětralá, tudíž nelze určit, o koho jde. Až v roce 2012 P. Vitvar navrhl její restaurování, aby se zpomalila její degradace.¹⁷⁹ Všechny tři sochy Bartoň datuje do druhé čtvrtiny 18. stol.¹⁸⁰ podle Pocheho¹⁸¹, který se však v tomto smyslu vyjadřuje pouze

¹⁷⁰ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 75.

¹⁷¹ *Tento podpis byl pravděpodobně z nepozornosti restaurátora Bradny odstraněn.*

¹⁷² SOMMER 1987, 475 a stále patrný.

¹⁷³ PRIX 2017, 224.

¹⁷⁴ PRIX 2017, 224.

¹⁷⁵ PRIX 2017, 224.

¹⁷⁶ *V literatuře je uváděno „plastika“, i když je zjevné, že se jedná o skulptury. V případě originální třetí sochy šlo o jemnozrný pískovec asi z pojizerské oblasti (2012) a v případě dvou replik o hořovický pískovec (PRIX 2017).*

¹⁷⁷ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 9 a 177.

¹⁷⁸ PRIX 2017, 224.

¹⁷⁹ VITVAR 2012.

¹⁸⁰ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 72.

¹⁸¹ POCHE 1980, 46.

k hlavnímu oltáři a velkému obrazu sv. Jakuba Většího v mělké hloubené nice presbytáře. Čtvrtý pilíř dnes nenese žádnou sochu a je otázkou, zda tu někdy nějaká stála. Čtvrtý pilíř je také odlišně zpracován.¹⁸²

V interiéru kostela byl zhotoven nový (hlavní) oltář pravděpodobně mezi lety 1760–1770¹⁸³ v podobě tabernáklu stojícího na tmavě polychromované mense ve formě tumb. Ve střední vystupující části tabernáklu na zlacených dvířkách je znázorněný ukřižovaný Kristus s pozadím města Jeruzaléma. Nad dvířky se nachází zlacená segmentová římsa ve vrcholu zdobená pásem vejcovců a na svažujících se stranách vinnými hrozny a obilným svazkem, které poukazují na eucharistii.¹⁸⁴ Střední část je zdobená zlacenými rokaji, které se proplétají ve dřevě provedenými volutami. Na postranních volutách rámujičích celý tabernákl sedí dvojice andělů se zlacenými křídly a rouškami. Na korunní římsě sedí dva maličcí putti, každý drží jeden zlacený svícen. Mezi nimi stojí monstrance, která je tvořena do kruhu stříbrnými oblaky, jež jsou lemována paprskovitou zlatou svatozáří. Ve středu se nachází zlacený Kristův monogram. Za oltářem na východní stěně ve druhotně vyhloubené nice je zavěšen obraz se sv. Jakubem jako ochránce poutníků. Stěnu v té době zdobil nepříliš kvalitně provedená malba iluzivního oltáře.¹⁸⁵ Na plochem stropě byla malovaná freska Nejsvětější Trojice, kterou zmínil Podlaha ještě v roce 1907.¹⁸⁶ Dalším barokním zásahem byla přistavěná kazatelna na evangelní straně a vyvýšení kněžiště o jeden schod po celé šířce kostela ve středu konvexně tvarovaným. Na něm pak stála barokní balustráda.

Barokní přestavba přinesla i zcela novou unikátní podobu kostela. Do původní lodě byla probourána čtyři nová kasulová okna, barokní omítky zakryly středověké nástěnné malby. Za presbytářem na východní straně byla přistavěna sakristie a na západní straně přibyla zvonice s cibulovou střechou. Ta je architektonicky propojená s původním západním štítem, na jehož nově konkávně prokrajovaných křídlech stojí po obou stranách na soklech barokní piniové šišky. Počítá se s tím, že v někdy v této době loď s presbytářem obdržela novou vysokou polovalbovou střechu a celý kostel byl z venku omítnut. V trámové zvonice je vydlabán spolu s nápisy rok 1776, který dříve sloužil

¹⁸² BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 10.

¹⁸³ PRIX 2017, 223.

¹⁸⁴ PRIX 2017, 223.

¹⁸⁵ TOMEK 1997.

¹⁸⁶ PODLAHA 1907, 148.

k datování výstavby zvonice. Pravděpodobnější ale je, že se tak stalo na samém závěru barokních úprav.¹⁸⁷

1. Nápis:

ZACZ

A SVVROZENIHO

PANA FRANTY

SSKA KARLA

SSNÝDLA PULKRA

BY: . PETROWYCKY

DNE 17: IVNY

ANO DOMYNY

1776

2. Nápis:

WYPRACO

WANA IEST

RUKAUCH

KARLA WENCLA

WACHY MÝSTRASSKA

TESÁRZSKE

HO: DIES 17: INVY

ANO 1776

¹⁸⁷ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 74.

5. Kostel od poloviny 19. století do současnosti

5.1 Úpravy kostela do 2. sv. války

Po smrti Jana Jindřicha Bissingena zdědil Petrovice Jáchym Jindřich Voračický z Paběnic, jehož potomci prodali v roce 1861 za 140 000 zlatých petrovický statek francouzskému chemikovi Nicolasi Bellotovi.¹⁸⁸ Zakladatel žižkovské kapslovný Sellier a Bellot nechal roku 1865 kostel opravit. Pravděpodobně v té době vznikla nová vrstva zelené šablonovité omítky. Z 19. století mohou být i dvě dřevěné sochy Krista (Nejsvětější Srdce Páně), jedna kompletně polychromovaná a druhá jen s nabarveným srdcem na hrudi. Roku 1865 byl zavěšen do věže zvon umíráček. V roce 1887, kdy zámeček se statkem vlastnil Camil Bellot (od r. 1872), došlo k další známé opravě kostela financované ze zádušního fondu. Z popisu J. F. Lehnnera¹⁸⁹ o pár let později zjevně vyplývá, že byly odkryty gotické nástěnné malby, ale vzápětí znovu zabíleny. Následný majitel (od r. 1890) byl Emil Bellot.¹⁹⁰ Po něm velkostatek kupuje František Procházka, a to nejdříve po roce 1902, kdy je v *Ottovu slovníku naučném* ještě uváděn majitel E. Bellot.¹⁹¹

Důležitou výpověď o kostelu těsně před regotizací nám poskytl A. Podlaha v roce 1907.¹⁹² Mimo jiné publikoval fotku sochy Jana Nepomuckého a pohled od severu na celý kostel, na kterém je krásně vidět původní střecha západní věže.

Roku 1908 koupila dvůr Petrovice hraběnka Marie Antonie Silva-Taroucová.¹⁹³ Jejím manželem byl známý průhonický hrabě JUDr. Arnošt Emanuel Silva-Tarouca, který stojí za nákladnou přestavbou a výzdobou průhonického zámku v duchu české neorenesance a od počátku 20. století i za velice významným přilehlým průhonickým parkem.

V roce 1910 byl petrovický kostel s ohledem na dochované architektonické prvky okénka, sanktuária a portálu přestavěn v neogotickém stylu. Byla odstraněna nástropní barokní malba do původně odkrytého dřevěného trámového stropu. Byla snesena ornamentální omítka zakrývající gotické malby s Madonou Ochránitelkou a svatojakubský cyklus. Ty pak restauroval Zikmund Rudl. Další úpravou bylo zdůraznění okna na východní stěně a sedíle na epištolní (levé) straně v presbytáři. Barokní inventář

¹⁸⁸ PRIX 2017, 219.

¹⁸⁹ LEHNNER 1890 a 1891.

¹⁹⁰ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 86.

¹⁹¹ OTTO 1902, 648.

¹⁹² PODLAHA 1907, 147–149.

¹⁹³ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 86.

byl zanechán i s kazatelnou. Nově vystavěná kruchta je datovaná rytým nápisem „Anno Domini 1910“.

Venkovní úpravy měly daleko rozsáhlejší charakter. Byla snesena barokní helmice věže a nahrazena čtyřbokou jehlancovou střechou. Dále došlo k odstranění barokní fasády na chrámové lodi a sakristii a byly zdůrazněny bosované rohy. Zachována byla barokní okna s novým vysklením a přiměřený pás omítky kolem. Byl odkryt jižní pozdně gotický portál, vyjmuta zazdívka a dochované části doplnily nově vytesané prvky. Nově také byla pokryta sedlová střecha a zdůrazněna její strmost. Na čelní straně věže se zachoval nápis „Renovatum anno dom. 1910“, který bohužel vedl mnohé k datování vzniku věže až do 20. století.¹⁹⁴

Za první republiky byla v blízkosti kostela, de facto přímo před vstupní brankou, vysazena tzv. „Lípa svobody“. Na paměť samostatného československého státu zde stojí od 27. dubna 1919 až dodnes.¹⁹⁵ Je určitým symbolem pro místní věřící, kteří se před ní shlukují před nebo po mši svaté.

V létě roku 1923 (konkrétně 29. července) byl vysvěcen malý zvon od zvonáře Karla Šilhavého z Pardubic, jenž stál 1096,50 Kč.¹⁹⁶

5.2 Kostel za 2. světové války a nově objevené prameny

Informací o kostele za 2. světové války není v literatuře mnoho. Jediný údaj v literatuře se týká velkého (barokního) zvonu, jenž byl rekvírován a po válce zachráněn a vrácen zpět do věže kostela.¹⁹⁷

V literatuře ani pramenech jsem nenašel zmínku o plánovaných opravách, které měly proběhnout v první polovině 40. let. O tomto záměru vypovídá mnou nalezený dokument v okresním archivu Praha – východ.

Dle nalezených záznamů¹⁹⁸ dostala 4. června 1943 správa Petrovic výzvu od okresní správy. Výzva se týkala opravy kostela – požadovala předložení půdorysu, fotek, další dokumentace a cenového posudku oprav. Ve farní účetní kronice jsem našel doklad z vyhotovení dvou posudků na opravu kostela hřbitovní zdi s datem 28. prosince 1943. Příložený cenový posudek počítal s 34 903 K na opravu kompletně celého kostela.

¹⁹⁴ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 92

¹⁹⁵ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994, 11.

¹⁹⁶ PRIX 2017, 221.

¹⁹⁷ PRIX 2017, 221.

¹⁹⁸ ONV ŘÍČANY 1945–1960.

Další zpráva přišla 3. června 1944. Je v ní psáno, že oprava je příliš finančně náročná a zadlužená farnost nemá patřičné prostředky k jejímu zaplacení. Dále v ní stojí, že od roku 1910 nebyla provedena žádná oprava – vyjma střechy v hodnotě 2 355,50 K, kterou uhradil patron kostela. Zmíněn je i rok 1942, kdy ministerstvo školství uvolnilo 12 000 K na vnější a vnitřní opravy kostela, které se nakonec neuskutečnily, jelikož zbytek nákladů činil 23 000 K a nemohl být uhrazen z majetku kostela ani patrona. Ve zprávě se také píše, že oprava musí mít pouze záchranný charakter, jenž zachová památku do dalších let s tím, že se opraví jen střecha v ceně do 5 000 K. Také se předpokládalo vytvoření posudkové komise ze zástupců památkového úřadu, městského úřadu Petrovice a církevního úřadu v Čestlicích u Průhonic, která vybere nejvýhodnější zakázku na opravu nejnutnějších věcí na střeše kostela. Patronátní úřad povolil stavbu a začátek soutěže.

Na zadní straně desek se píše: 27. července 1944 bylo uděleno povolení na nejnutnější opravné práce od technického oddělení okresního úřadu Praha – venkov sever. To je doplněno razítkem.

Papírové desky obsahují přepis výzvy z roku 1943, zprávu z 3. června 1944, posudek oprav z 28. prosince 1943, půdorys (možná vypracovaný zároveň s posudkem) a tři dopisní fotografie kostela po roce 1910. Na zadní straně můžeme vidět žádost a povolení od technického oddělení okresního úřadu Praha – venkov sever.

Posudek oprav byl vypracován arch. Václavem Voseckým, mistrem zednickým, tesařským a studnařským z AURSCHINEWES–UHŘÍNĚVES. „Rozpočet na nutné stavební opravy kostela sv. Jakuba v Petrovicích“, jak se dokument jmenuje, čítá pět stran popisujících různé zákroky a jejich cenové ohodnocení vztahující se k materiálu a práci řemeslníků. Uvádí například, že je třeba vyčistit omítky narušené vlhkostí na vnitřních zdech kostela do výšky 100–150 cm, vybourat v levém rohu pod stropem ventilační otvor 30/20 cm a osadit jej z obou stran mřížkou 34/26 cm. Také se zmiňuje o vybourání shnilé zárubně i s dveřmi sakristie a jejich nahrazení dveřmi novými s opraveným starým kováním. Dále v něm třeba píše o vyměnění shnilých dveří vedoucí na chór, zřízení dvou okének „boží oka“ na východním štítu pro odvětrávání půdy a zazdění prostoru mezi západním štítem a věží, aby se zamezilo průvanu, který shazoval střešní krytinu. Zmiňuje se také o odkrytí a opětovném nasazení prejzové krytiny do malty nebo o 70 cm hlubokém výkopu na východní a jižní straně.

Dalším příloženým dokumentem je „Úhrnný zápis výpis ze zádušního účtu“ za rok 1943, ve kterém stojí, že ke konci roku kostel sv. Jakuba v Petrovicích disponoval 147,90 K v hotovosti a 8654,40 K v cenných papírech.

Poslední příloženou položkou jsou pak tři fotografie kostela ve formě pohlednic. Na první je vyfocen z pohledu před vstupní brankou a zachycuje jej ze severovýchodu společně se dvěma sochami nad vstupem. Druhá fotografii skýtá obrázek gotického portálu na jižní stěně focený lehce pod úhlem zleva. Zde je vidět absence odvodního žlábků, který je dnes podél celého kostela. Na třetí, pro nás nejdůležitější, fotografii můžeme vidět stav po regotizaci interiéru. Po celé ploše zdí je ornamentální šablonovitá omítka, a to včetně východní stěny. Na té se ještě v roce 1907 nacházel Podlahou¹⁹⁹ popisovaný malovaný barokní oltář, což by vzhledem k tomu, že se jedná o stejnou omítku minimálně i na severní a jižní stěně, mohlo znamenat, že tato omítka není z 19. století, ale až z roku 1910, kdy došlo k regotizaci. Bezpečně víme, že fotografie je pořízena až po roce 1910, jelikož je na ní odkrytá nástěnná malba Madony Ochránitelky, kterou Podlaha předtím neviděl a která byla bíle zamalována, jak píše Lehner²⁰⁰. Povšimnout si můžeme i barokního inventáře kostela: například v presbytáři vyvěšených obrazů apoštola a sv. Antonína v pokušení či hlavního obrazu sv. Jakuba Většího. Na pravé straně je vidět odkryté sanktuárium, před nímž stojí jednoduchá křtitelnice v podobě kalichu na vysoké noze, jejíž osud není dále znám. Také je jasně vidět hlavní tabernákový oltář na mense a balustráda ohraničující presbytář. Na levé straně je vidět, bohužel jen z malé části, barokní kazatelna a po obou zdech několik řad lavic.

Na frontální straně je mnoho dat a razítek, z nichž vyčteme, že dokumenty měly sloužit jako podklad pro výše zmíněnou komisi. Stojí na ní:

„17. 10. 1945 nebylo zasedáno o výjimku ze zákazu staveb.

30. 12. 1945 Lhůta

Na další lhůtu

31. 3. 1946

16. 5. 1946

5. IV ? 1946“

Z těchto informací a z absence informací ve farní účetní knize a kronice Petrovic (týkajících se oprav kostela) usuzují, že k žádnému zasedání komise nedošlo, tudíž ani k žádné opravě.

¹⁹⁹ PODLAHA 1907, 148.

²⁰⁰ LEHNER 1890, 99.

V celém dokumentu se nachází mimo jiné ještě jeden vložený list. Jedná se o dopis ve věci změny sídla patronátního úřadu, který byl zaslán 25. července 1945 do okresního úřadu Říčany a ve kterém oznamuje návrat úřadu do Petrovic u Hostivaře po majetku zabraném Němcem. Dopis je řádně orazítkován i s podpisem patronátního komisaře Františka Grilla.

5.3 Opravy kostela po roce 1974 do současnosti

Větší pozornosti se kostelu začalo dostávat od 70. let 20. století. Jako první proběhla oprava v roce 1974, kdy byla nově pokryta střecha pokrývačem Hromasem a jeho synem. To je zaznamenáno na štukovém štítku na západním štítu lodi v podkroví.²⁰¹

V roce 1976 došlo k prvnímu restaurování viditelných fragmentů maleb M. Sukdolákovou a D. Kašparovou, které dále doporučily sondáž a případné další odkrývání. K sondáži nakonec došlo na jaře roku 1979. Prokázala barokní vrstvu maleb i vrstvu gotických maleb na východní, jižní i severní stěně. V zimě téhož roku započalo odkrývání a zpevňování gotických maleb. Následně proběhly ještě 3 etapy: na jaře roku 1980, v zimě 1980 a poslední v roce 1981.²⁰²

Celkově došlo k sejmutí zbytku ornamentální omítky z barokní doby. Byly restaurovány všechny nástěnné malby, které se nacházejí ve východní polovině kostela (nejdůležitější byl objev rodového erbu Kbelských). Částečně o tom informuje i Končel²⁰³, který čerpá z dokumentace restaurátorů.

V interiéru došlo ještě k dalším úpravám a restaurování barokního obrazu sv. Jakuba Staršího za oltářem v nice a stejně tak čtyř obrazů apoštolů, které se nacházely v presbytáři (kde byly nalezeny nové nástěnné malby) a nově došlo k jejich přemístění do západní části kostela na jižní a severní stěnu po dvou naproti sobě. Dále byl restaurován hlavní oltář (E. Kyškovou v roce 1982), Kristus na kříži, barokní kazatelna při severní straně (ta však poté nebyla navracena zpět jako nehodící se). Všechny předměty byly silně napadené červotočem. V exteriéru proběhla rekonstrukce sochy sv. Judy Tadeáše. Postava byla natolik poškozená, že identifikace apoštola musela být řešena skrze dobovou fotografii pohlednicového formátu ze začátku století. Stejně tak byla restaurována i protější socha sv. Jakuba Většího.

²⁰¹ PRIX 2017, 221.

²⁰² TOMEK 1997.

²⁰³ BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994

V roce 1996 byla obnovena farnost a další pomyslnou etapou restaurování procházel kostel od roku 1997. V tomto roce byla provedena nová sondáž a restaurování nástěnných maleb J. Štorkem a V. Štorkovou.²⁰⁴ Právě rozsáhlá a velmi invazivní sondáž, při níž byly odkryty velké části omítky v rozměrných pásech či čtyřúhelnících (je to patrné i dnes), donutila předešlé restaurátorky ke stížnosti, ke které se na konci v prosinci téhož roku vyjádřil Tomek²⁰⁵. Ten podpořil stanovisko Sukdolákové a Kašparové a ohodnotil nový zásah jako zbytečný a destruktivní. V jediné položce dal zapravdu Štorkovým, a to že kostel trpí velkou vlhkostí zdí projevující se do metru až metru a půl, podotkl k tomu však, že tato vlhkost přímo neohrožuje samotné gotické malby.²⁰⁶ Tomkovu zprávu můžeme považovat za kompletní dokumentaci restaurování nástěnných maleb, protože obsahuje přepis z let 1976, 1979-1981, restaurátorské zprávy Štorků 1997 a obě vyjádření z téhož roku.

Na přelomu let 1999/2000 prošel restaurováním hlavní oltář, které provedla ak. mal. D. Macháčová. Uvedla rozměry mensy a tabernáku (220 cm ve výšce a 180 cm v šířce), podotkla, že se jedná o napodobeninu mramoru, a upozornila na přítomnost dřevokazného hmyzu v celém interiéru kostela.²⁰⁷ Na vrchol byla postavena novodobá kopie a miniatura Madony plzeňské, která byla před pár lety snesena.²⁰⁸

V roce 2008 restauroval Bradna jižní gotický portál (viz. 2. kapitola).²⁰⁹ A v roce 2010 byl vypracován návrh na restaurování stropu lodi i zvonice s pěkně zpracovaným zakreslením situace.²¹⁰ Ve stropu lodi vzniklo několik větracích komínů a bylo probouráno románské okno ve východní stěně směrem do sakristie, aby se zlepšila situace s vlhkostí. Byly také vyztuženy a opraveny některé trámy ve zvonici.

Z roku 2012 pak pochází nerealizovaný záměr od P. Vitvara, který se týká restaurování a zpomalení degradování poslední sochy (respektive torza).²¹¹ Tento záměr nebyl nakonec farností odsouhlasen mj. kvůli tomu, že Vitvar chtěl torzo domodelovat.

Farní správa Petrovic vybudovala v roce 2016 nové farní centrum na stejné parcele, kde stálo starší předchozí fara. Novostavba trochu změnila celkové panorama. Pokud člověk přichází ze shora, tedy ze severovýchodu, budova velmi dlouho kostel zakrývá.

²⁰⁴ TOMEK 1997.

²⁰⁵ TOMEK 1997.

²⁰⁶ TOMEK 1997.

²⁰⁷ MACHAČOVÁ 2000.

²⁰⁸ *Nejdříve v roce 2014, dle osobních fotografií.*

²⁰⁹ BRADNA 2008.

²¹⁰ VÁŇA 2010.

²¹¹ VITVAR 2012.

Naopak vznikl nový průhled zespoda: pokud člověk projíždí Petrovicemi, můžeme krásně vidět kostel tyčící se na úpatí severozápadně od něj.

Závěr

Raně gotický kostel v Petrovicích na Botiči není nikterak velkou stavbou, přesto nás může inspirovat a vést k dalšímu poznání ve světě duchovním i světském. Je nejstarší dochovanou stavbou v Petrovicích a stále jakýmsi otevřeným živým centrem pro místní lidi. Za staletí se stal symbolem, který vykukuje z centra Petrovic a vytváří jedinečnou siluetu této lokality především z pohledu z Kozince.

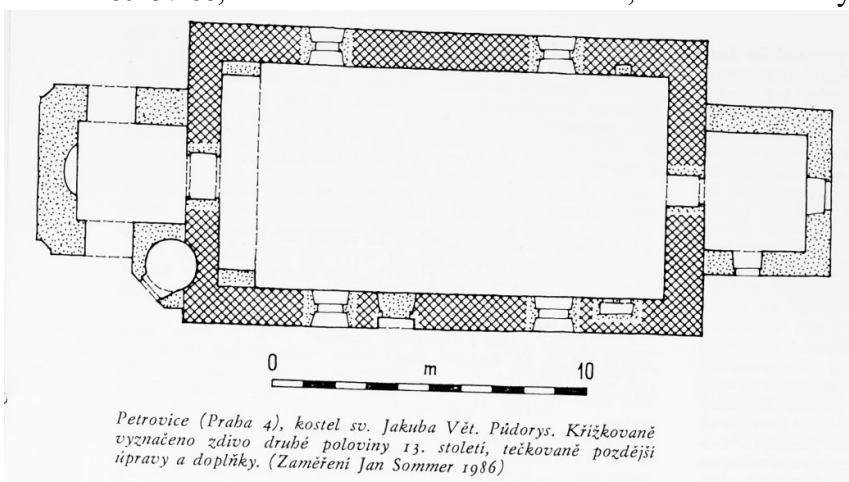
Bohužel povrchový stavebně-historický průzkum z roku 2000 nepřináší, žádné nové informace. Na dalším bádání a výzkumu kostela o jeho historii pravděpodobně velice záleží na hloubkovém stavebně historickém průzkumu. Tento průzkum zatím neproběhl a nemám žádné informace, že by k němu mělo v brzké době dojít. Je velice pravděpodobné, že by se mohlo blíže určit a specifikovat dobu, kdy byl vystavěn. Otázkou zůstává, zda románské prvky jsou z dob dřívějších, nebo zda byly přejatým názvoslovím (obvyklý jev). Dále existují domněnky, že ještě před kostelem kamenným mohl v těchto místech stát předchůdce ze dřeva, ale pro to nejsou žádné důkazy. Ukazuje se, že gotický portál mohl být daleko mladší, než se předpokládalo a že lomové zdivo je základem výstavby kostela. Otázkou je také, kdy přesně došlo ke přesunu sanktuária a kdy vznikl a komu náleží schovaný náhrobek za ním. Také není zřejmé kde se nacházel původní vchod. Nástěnné malby se stále reinterpetují (naposledy 2017). Stále se neví, zda kruchta neměla předchůdce. Můžeme se také jen domnívat, že v okolí kostela byla zvonice. Protože zvon byl zhotoven a přivezen dříve, než došlo k barokní přestavbě a výstavbě věže na západním průčelí. Zavádějící je, ale svědectví E. Pocheho a Z. Dragouna, jenž mluví o gotických prvcích v 1.patře věže. Také se spekuluje o datování barokní a novogotické přestavby. Další otázky vzbuzuje neidentifikovaná barokní socha na severním pilíři a čtvrtý prázdný pilíř. Určitě další zajímavostí je socha sv. Jana Nepomuckého, která zmizela neznámo kam. I zajímavé nástěnné malby, které dávají kostelu jeho atmosféru, stojí za další výzkum.

Při pohledu do bohaté minulosti vsi i kostela provázené střídáním mnoha majitelů můžeme říct, že si kostel sv. Jakuba Staršího v Praze – Petrovicích odnesl z každé epochy nějakou upomínku. To vytváří jedinečnou atmosféru, kterou kostel nabízí svým návštěvníkům i kolemjdoucím.

Obrazová příloha

1. Petrovice, sakrální centrum se zámečkem, indikační skizzy, 1841

2. Petrovice, kostel sv. Jakuba, půdorys

3. Petrovice, kostel sv. Jakuba, foto otvorů výklenku

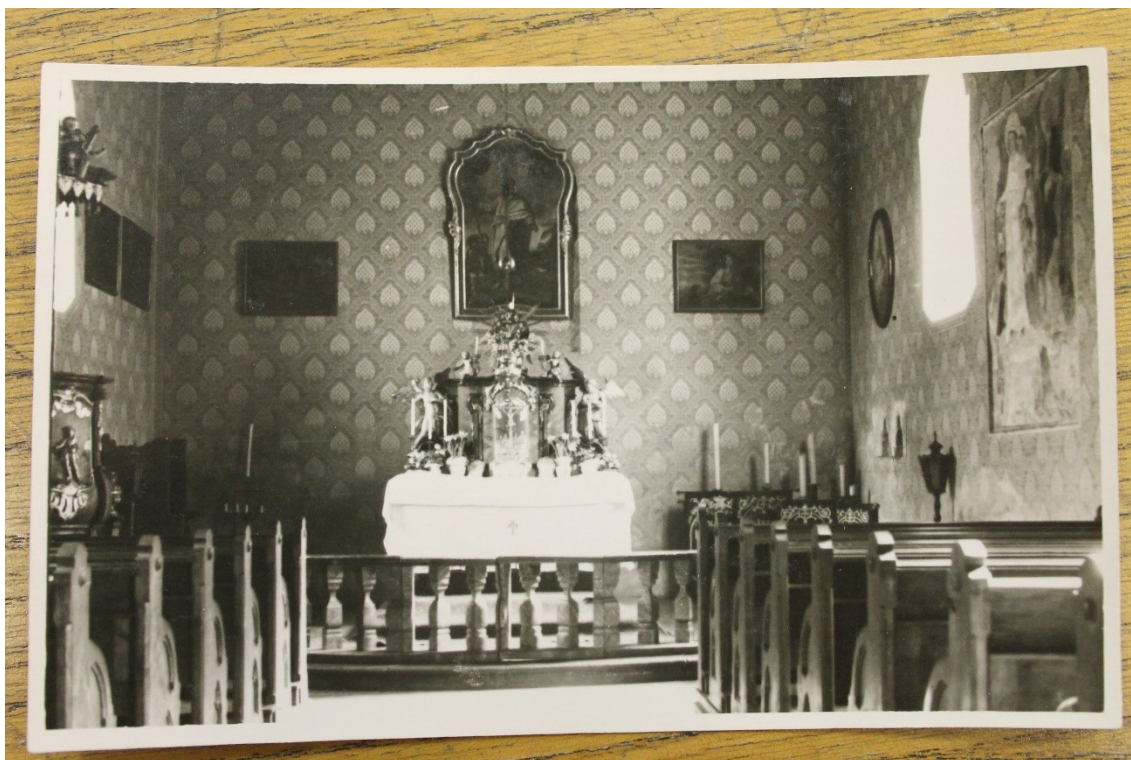
4. Petrovice, kostel sv. Jakuba, druhá polovina 14. stol., jižní portál + detail

5. Petrovice, kostel sv. Jakuba, Madona Ochránitelka, po roce 1400, nástěnná malba, jižní stěna

6. **Petrovice**, sv. Jan Nepomucký, 1723, vápenec, na cestě k Měcholupům

7. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, presbyterium po roce 1910, zachován barokní inventář

8. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, před regotizací v roce 1910, pohled ze severu

9. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, druhá polovina 13. stol., pohled ze severovýchodu

Seznam vyobrazení

1. **Petrovice**, sakrální centrum se zámečkem, indikační skizzy, 1841. Foto: Národní archiv ČR, indikační skizzy, II. díl, 1960, inv. č. 4726
2. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, půdorys. Reprodukce: SOMMER 1987, 475
3. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, foto otvorů výklenku. Foto: archiv autora
4. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, druhá polovina 14. stol., jižní portál. Foto: archiv autora
5. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, Madona Ochránitelka, po roce 1400, nástěnná malba, jižní stěna. Foto: archiv autora
6. **Petrovice**, sv. Jan Nepomucký, 1723, vápenec, na cestě k Měcholupům. Reprodukce z: PODLAHA 1907, 148
7. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, presbyterium po roce 1910, zachován barokní inventář, pohlednicová fotografie mezi lety 1910–1943. Přemyšlení, Státní okresní archiv Praha – východ, č. 747/karton 165. Foto: autor
8. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, před regotizací v roce 1910, pohled ze severu. Reprodukce: PODLAHA 1907, 148
9. **Petrovice**, kostel sv. Jakuba, druhá polovina 13. stol., pohled ze severovýchodu. Foto: archiv autora

Seznam pramenů a literatury

- AUGUSTA 1997 — Pavel AUGUSTA: Kniha o Praze 10. Praha 1997
- BARTOŇ/KONČEL/PICKOVÁ 1994 — Jiří BARTOŇ / Dana PICKOVÁ / Jan KONČEL: Petrovice v dějinách. Sborník k historii městské části Praha – Petrovice. Praha 1994
- BERÁNEK/UHLÍŘOVÁ 1967 — Karel BERÁNEK / Věra UHLÍŘOVÁ: Archiv české provincie augustiniánského řádu. Díl I., Listiny 1285–1839. Praha 1967 (Inventář SÚA)
- BOHÁČ 2001 — Zdeněk BOHÁČ: Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát. Praha 2001
- BRADNA 2008 — Jan BRADNA: Písemná dokumentace. Petrovice–Praha 10. Gotický jižní portál kostela sv. Jakuba Staršího. Praha 2008 (ÚOP v hlavním městě Praze, Odborná knihovna a dokumentační fondy, Sign. RZ 216)
- ČTVERÁK/LUTOVSKÝ/SLABINA/SMEJTEK 2003 — Vladimír ČTVERÁK / Michal LUTOVSKÝ / Miloslav SLABINA / Lubor SMEJTEK: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha 2003
- DČVU I/1 — Dějiny českého výtvarného umění I/1. Rudolf CHADRABA / Josef KRÁSA (ed.). Praha 1984
- DRAGOUN 2002 — Zdeněk DRAGOUN: Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha 2002
- HRDLIČKA 1993— Jakub HRDLIČKA: Pražská Heraldika. Znaky pražských měst, cechů a měšťanů. Praha 1993
- KALINA 2004 — Pavel KALINA: Praha 1310–1419. Kapitoly o vrcholné gotice. Praha 2004
- KOVAŘÍK 2001 — Petr KOVAŘÍK: Klíč k pražským hřbitovům. Praha 2001
- KUTHAN/ROYT 2011 — Jiří KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011
- LC I/1 — Francisci Antonii TINGL (ed.): Liber Primus Confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidiocesim (1354–1362), Praha 1867, 2
- LEHNER 1890 — Ferdinand Josef LEHNER: Seznam kostelů v děkanátu Říčanském, Ořechovském a Brandýském. In: Method XIV, Praha 1890, 99
- LEHNER 1891 — Ferdinand Josef LEHNER: Románské kostely zakončené chorem pravoúhlým v okolí Pražském. In: Method XVIII, Praha 1891, 14

- LUTOVSKÝ/SMEJTEK 2005 — Michal LUTOVSKÝ / Lubor SMEJTEK (kol.): *Pravěká Praha*. Praha 2005
- MACHAČOVÁ 2010 — Dominika MACHAČOVÁ: *Restaurování hlavního oltáře*. Praha 2000 (ÚOP v hlavním městě Praze, Odborná knihovna a dokumentační fondy, Sign. RZ 145)
- MATĚJČEK 1931 — Antonín MATĚJČEK: *Malířství*. In: *Dějepis výtvarného umění v Čechách*. 1. díl, Středověk. Praha 1931, 240–379
- MUSÍLEK 2015 — Martin MUSÍLEK 2015: *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*. Praha 2015
- ONV ŘÍČANY 1945–1960 — ONV ŘÍČANY 1945–1960: *Církev římsko-katolická (generální visitace ve vikariátu černokosteleckém v roce 1947 – farnost Hrusice, změna sídla patronátního úřadu v Petrovicích, žádost stavební opravy na kostele sv. Jakuba v Petrovicích, rozpočet oprav, plánek kostela, součástí spisu s žádostí o opravy jsou tři pohlednice kostela)* (Státní okresní archiv Praha-východ se sídlem v Přemysleni, Inv. č. 747/karton 165)
- OTTO 1902 — Jan OTTO: *Ottův slovník naučný*. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl 19. Praha 1902
- PELZBAUEROVÁ 2008 — Věra PELZBAUEROVÁ: *Dějiny částí Prahy jako dějiny farních obvodů*. Praha 2008
- PICKOVÁ 2007 — Dana PICKOVÁ: *Petrovice na Botiči – o nejstarších dějinách jedné středověké vsi*. In: *Inter laurum et olivam (Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1–2/2002, Z pomocných věd historických XVI)* 2007, 691–695
- PODLAHA 1907 — Antonín PODLAHA: *Arcidiecése pražská. Díl I. Vikariáty: Českobrodský, Černokostelecký, Mnichovický a Prosecký (=Posvátná místa království Českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém)*. Praha 1907
- PODLAHA 1913 — Antonín PODLAHA: *Nově objevený portál a nástěnné malby v kostele Petrovickém (okr. Žižkovský)*. In: *Památky archaeologické* 2–3, 1913, 85–87
- POCHE 1980 — Emanuel POCHE (ed.): *Umělecké památky Čech 3. P–Š*. Praha 1980
- POCHE 2001 — Emanuel POCHE: *Prahou krok za krokem. Uměleckohistorický průvodce městem*. Praha 2001

- PRAŽÁK/BERÁNEK/BENEŠ 1961 — Jiří PRAŽÁK / Karel BERÁNEK / František BENEŠ:
Listiny českých zrušených klášterů 1115-1784. Praha 1961 (Inventář SÚA)
- PRIX 2017 — Dalibor PRIX (ed.): Umělecké památky Prahy. Velká Praha M–Ž. Praha 2017
- VÁŇA 2010 — Václav VÁŇA: Rekonstrukce zvonové stolice a sanace stropu lodi kostela sv. Jakuba Staršího. Praha 2010 (ÚOP v hlavním městě Praze, Odborná knihovna a dokumentační fondy, Sign. R 68)
- RDP — Wacław Władivoj TOMEK (ed.): Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z diecézí pražské. Praha 1873, 40
- ROYT 2000 — JAN ROYT: Zahrada Mariánská: mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století. Sušice 2000
- ROYT 2002 — Jan ROYT: Středověké malířství v Čechách. Praha 2002
- ŘÍHA 2006 — Petr ŘÍHA: Petrovice. 770 let. Historie, současnost a budoucnost městské části Praha – Petrovice. Praha 2006
- SEDLÁČEK 1908 — August SEDLÁČEK: Místopisný slovník historický Království českého. Praha 1908
- SEDLÁČEK 1927 — August SEDLÁČEK: Hrady zámky tvrze Království českého. Díl 15. Praha 1927
- SEMANSKÝ 1910 — Antonín SEMANSKÝ: Paměti městyse Uhřetěvesi a okolí. Praha 1910
- SOMMER 1987 — Jan SOMMER: Redukovaná dispozice středověkého kostela v Petrovicích (Praha 4): In: Památky a příroda ročník 12, 1987, 474–476
- SOMMER 1990 — Jan SOMMER: Gotické kostelíky ve východní části Prahy. In: Staletá Praha 20, 1990, 92
- SOMMER 1999 — Jan SOMMER: Poznámky k typologii, konstrukci a provozu gotických venkovských kostelů v Čechách I. In: Časopis Společnosti přátel starožitností, ročník 107/1, 1999, 1–14
- TOMEK 1892 — Václav Vladivoj TOMEK: Dějepis města Prahy. Díl II. Praha 1892
- TOMEK 1997 — Michal TOMEK: Praha-Petrovice Kostel sv. Jakuba. Nástěnné malby v interiéru kostela. Praha 1997 (ÚOP v hlavním městě Praze, Odborná knihovna a dokumentační fondy, Sign. RZ 145)

- VITVAR 2012 — Petr VITVAR: Restaurátorský průzkum a záměr. Socha na ohradní zdi sv. Jakuba Většího. Černošice 2012 (ÚOP v hlavním městě Praze, Odborná knihovna a dokumentační fondy, Sign. RZ 216)
- VŠETEČKOVÁ 2005 — Zuzana VŠETEČKOVÁ: Nástěnné malby v kapitulní síni Sázavského kláštera. In: Colloquia mediaevalia Pragensia 3. Historia monastica I, 2005,175–188
- VŠETEČKOVÁ 2011 — Zuzana VŠETEČKOVÁ: Středověká nástěnná malba ve středních Čechách. Praha 2011
- WIRTH 1957 — Zdeněk WIRTH: Umělecké památky Čech. Praha 1957